

אלול תשס"א - ספטמבר 2001

ספרות ילדים ובוער

שנת העשרים ותשע

חוברת א' (109)

משרד החינוך והתרבות, המזכירות הפדגוגית, המדור לספרות ילדים
קרן ספריות לילדי ישראל מיסודה של רחל ינאית בן-צבי

המערכת: גרשון ברגסון (עורך), ד"ר מירי ברוך (יועץ מדעי), נחמה בן אליהו
משה לימור, עדה קרן
מזכירת המערכת: חיה מטבייב

כל הזכויות שמורות

בהוצאת משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים,

רח' דבורה הנביאה, בנין לב-רם טל' 02-5603801/2

ISSN 0334 - 276 X

דפוס "חורב" רח' עדני 3 ירושלים טל. 5829688 5814690 - 02

הכנס החצי שנתי

דברי פתיחה: ג. ברגסון

חברות וחברים:

ברוכים הבאים לכנס החצי שנתי של הקרן ובהתאם להזמנה נקדיש אותו לשלושה נושאים.

נושא ראשון: מחקרים שונים בספרות ילדים.

נושא שני: ספר המשלים הגדול של אפרים סידון והאיורים של יוסי אבועלפיה.

נושא שלישי: קליטת עולים מאתיופיה.

אומר מלים מספר על כל אחד מהנושאים וע"י כך נחסוך דברי מבוא במעברים מנושא לנושא:

בהקדמה לספרה אומרת סלינה שבמושג "הילדות" המחקר בוחן את יחסי הגומלין בין אופן הבנת מושגי "הילד" והילדות בכל אחת מן התקופות שבהן היא עוסקת. אני מרשה לעצמי לצטט קטע מספרי מנדלי בספרו "אישון קטן" (דאס קליינע מענטשעלע") ושם הוא פסק נחרצות במאבקו לתיקון אורחות חינכם וחייהם של ילדי ישראל "המבוזים והמקופחים"... שהילדים היהודים הם יהודים זקנים, ילדים בלי ילדות, או יהודים זקנים, כהרשלי זה שימי ילדותו לא ארכו הרבה, ובעודו צעיר לימים זקנה קפצה עליו ונעשה יהודי קטן".

נשמע הרצאה מפי ד"ר אביבה קרינסקי על "פו הדב"

ד"ר קרינסקי מנתחת את יצירתו של מילן ב-8 פרקים, מאירה את "פו הדב" בניתוח מעמיק וכדאי לשמוע את הרצאתה. אביא רק ציטוט אחד מספרה, היא שואלת בפרק הראשון "מי זיכה את "פו הדב - בנצחיות"? והיא משיבה בדבריה של ורה אוהנניון (ר' בהערות לפרק 1) "החוקרת מסבירה את הצלחתו של מילן כסופר לילדים בכך שהוא השכיל לצייר עולם פנטסטי ללא בעיות, המזוהות בדרך כלל עם ילדים. אין בו הורים, ולכן אין בו בעיות, הנובעות מיחסים בין ילדים לבין הורים, יש בו רק גברים, לכן נמנעות בעיות, הנובעות מהיחסים בין המינים, אין בו מבוגרים או זקנים, ולכן נמנעות בעיות, המתלוות כרגיל לצמיחה ולהתפתחות, אין בו איום מצד כוחות של רוע - הכל תחת שליטה".

הבאתי בציטוט מה אין "בפו הדב", כדאי לומר במשפט אחד מה יש בו. נראה לי שספרו של מילן הוא מהספרים המיוחדים שיש בו מכל הקריטריונים של ספרות ילדים מצויינת.

יש "בפו הדב" אמרות ואביא אחת מהן: "לעתים סירה היא סירה ולעיתים היא מכה לא קטנה. זה תלוי אם אתה מצוי עליה או מתחתיה".

ד"ר שבח אדן הנריק גולדשמיט - יאנוש קורצ'אק

ב"ספרות ילדים ונוער" מספר 106, פרסמתי רשימה על ספרו והדגשתי שהיה מקום לפרסום ספר נוסף, למרות שפורסמו על האיש למעלה מ-100 רשימות וביקורות שכבר פורסמו עליו ברחבי תבל.

אוסיף רק שד"ר אדן, היה פעיל במשרד החינוך בתפקידים שונים, בין היתר אציין שני תפקידים משמעותיים: מנהל אגף לתוכניות לימודים ויו"ר המזכירות הפדגוגית. אך לא בגין התפקידים המשמעותיים יש לי סיבה נוספת להציג את ד"ר שבח אדן.

בשנות 1936 עד 1939 עבדתי בעיירתו נסוויז' כמורה בביה"ס "תרבות". ואביו של שבח, בנימין איזנבוד ורעיתו היו שם רופאי שיניים.

ביה"ס "תרבות" היה מוסד פרטי, כמו כל המוסדות ששפת ההוראה בהם היתה עברית. ממשלת פולין לא תמכה בקיום ביה"ס אעפ"י שהיתה ממונה על ביצוע תוכניות הלימודים, ובעיקר הקפידה שהמקצועות גיאוגרפיה, היסטוריה והשפה הפולנית יילמדו כהלכה.

בנימין איזנבוד היה יו"ר הנהלת "תרבות" ועקב זה היה המעביד שלנו. אך כמי שהיה המעביד לא היו לנו סכסוכים לגבי תשלום המשכורת, וקיבלנו את השכר מדי חודש בחודשו, משום שהיתה זהות אידאולגית בינינו לבין היו"ר.

אציין עוד את ספר המשלים הגדול, של אפרים סידון ויוסי אבעולפיה

איני צריך להציג את שני המחברים של ספרם, שניהם ידועים לציבור בגין יצירותיהם, המתובלות בהומור ידוע.

סידון בטקסט ואבולפיה באיוריו אין ספור לספרי ילדים שכתבו. ספרי משלים הרי נפוצים אצלנו מימים ימימה.

למשל, משלים בתנ"ך ותורה שבע"פ (משל קרח מכאן ומכאן בבבא קמא א') וספרים שלאחר מכן "משלי שועלים" ואילוסטרציות שונות.

בז'אנר זה פורסמו בעבר, וכדאי שנציין את אסופוס, לה-פונטין וקרילוב, שאת

שמותיהם כולנו מכירים משום שתורגמו גם לעברית. לא אצטט מספרו של סידון, אשאיר את המלאכה לו, אך אוסיף לנושא זה את איילה גורדון, שנשמע מפיה בנושא: מהו מוסר השכל של שלושת המשלים.

ואחרון - קליטת אתיופים

קליטת אתיופים שונה מקליטת עולים חדשים במדינתנו. גם השפה האמהרית שלא היתה ידועה לנו, וגם ההווי, - כולל מראה היצוני, שהפתיע את כולנו. מצאנו לנכון לקרב את שבט זה וליצור הבנה בינם לבינינו, ואחת הדרכים, כמובן, דרך הספרות.

אני גאה שהיום הקדשנו לסוגיה זו בתוכניתנו. אני שמח להציג את סגן בצה"ל, פרדה נצנת, שתרצה על סיפורים מאתיופיה.

אני מאחל לכל הנוכחים קשב רב בהאזנתם לדברי המרצים, ולמרצים הצלחה בדבריהם ושמירה על לוח הזמנים כמקובל בכנסים שלנו.

קהל המשתתפים בכנס

ילדות ולאומיות: דרכה של הספרות לילדים בבניין זהות לאומית

מאת: ד"ר סלינה משיח

נושא הכנס החצי שנתי שלנו: "ספרים לגדולים על ספרים לקטנים", כמו כוון לאחת הסוגיות המרכזיות שבהן עוסק ספרי, ילדות ולאומיות דהיינו לשאלת

יחסי הגומלין שבין ספרות לילדים, מושג הילדות והאידיאולוגיה הלאומית. מהי ילדות? שואל הפרק הראשון בספר. מי הוא ה"ילד", מושא הספרות לילדים והגיבור הראשי שלה? האם הילד שמחוץ לספר הוא הילד שבתוך הספר או שאנחנו, המבוגרים, יוצרים את הקשר המלאכותי הזה, על - מנת להשפיע ולחנך את הילד שבחוץ ברוח הדגם הראוי שבפנים? ואם כן, הרי שנמצאנו משתמשים בספרות לילדים כאמצעי מניפולטיבי ולא כמדיום אמנותי.

בניסיון לעמוד על מהות היחסים הנירקמים בין ילדות, ספרים ולאומיות, אני מצביעה על העובדה, שהילדים נתפסים בספרות כקולקטיב בדוי, אוניברסלי, הומוגני וסטריאוטיפי. "הילד הזה", אומרת לנו הספרות לילדים הם "כל הילדים האלה" ודוגמתם נמצא בארץ ובכל העולם. אך האם ניתן להעלות על הדעת. שהמדובר בציבור ילדי מונוליטי המוכר לנו כל כך?

טענתי, כטענת חלק מחוקריה העכשוויים של ספרות הילדים בעולם היא, שה"ילד" שבתוך הספרות, איננו הילד שמחוץ לספרות, ושספרות ילדים איננה קיימת כלל. מה שקיים זו ספרות מבוגרים, שאותה קוראים מבוגרים וגם ילדים, ואשר לכן היא מחייבת אותנו לשאול: מה המבוגרים - שלדעתי הם החלק הארי של קוראי הספרות לילדים, שלא לדבר על יוצריה ומפיצה: סופרים, מאיירים, מחנכים, מו"לים והורים - מה הם מוצאים בספר לילדים, ולא מה הילד מוצא בו. העתקת מוקד המחקר מהילד אל המבוגר, יש בה עניין רב להבנת חיי המבוגר ותרבותו, ומתוך עמדה זו נוכל לגלות מה מצאו המבוגרים באירופה של ראשית המאה ה-19 בספרות לילדים. ובכן, הם גילו מכשיר אידיאולוגי רב עוצמה, שבאמצעותו ניתן היה לרתום את הילדים לעגלת האידיאולוגיה הלאומית של המבוגרים, לחולל מהפכת תרבות ולהבטיח שדור ההמשך - כלומר הילדים, ימשיך במאבק שבו החלו ההורים. במלים אחרות, המבוגרים מצאו בספרות

לילדים מנגנון יעיל לחיברות תרבותי ופוליטי, וזו הסיבה העיקרית, (לצד סיבות שנוניות), שהספרות לילדים לא רק שהתעוררה בד בבד עם התעוררות הלאומיות העברית המודרנית, אלא שהיא הזינה, דירבנה ועוררה לפעולה את התנועה ואת אנשיה, שהיו תלויים בה לצורך קיומה, זהותה הפצתה ומימושה. המשורר העברי אהרון לובושיצקי, פנה אל "הציוני הקטן" במלים הבאות: "האמינה אח קטן: / לא רחוק היום / עוד ממנו, שיעור / לתחיה הלאם". והוא מסיים בברית הדמים בין הילד והמבוגר המתוארת בטורים: "אם חפץ לעבד אתה / עבודת - העם / הא לך יָדִי, אָחִי / וכרתנו ברית-דם: // כי עד נטף דם - אחרון / נעבוד בלי דום, / ועל משמר ערים נעמד / עד יאיר היום". (לובושיצקי אהרון, שיר זמר "תושיה", תרס"ג, עמ' 81-82). מושג ה"ילדות" המודרני, אם כן, הוא נושא אחד שבו עוסק הספר, ובו אני מציגה את ה"ילדות" כהבנייה תרבותית, שנועדה לשרת את המבוגר, ולא כגילוי יחס חדש כלפי הילד. יחס שהוביל, כביכול, ליצירתה של ספרות לילדים, כפי שחוקרים מסוימים מציעים. (לדוגמא: שביט זהר מעשה ילדות, 1966). הנושא השני, שבו עוסק הספר, הוא הסקטוריאליזם המובנית כבר בראשיתו של החינוך העברי, ודחית האחר המשתקפת מתוך הספרות לילדים. הפרק האחרון בספר מתאר, את דיוקן "בני היורה", - שיכבת הגיל שבתוכה התחנך ומתוכה צמח יצחק רבין, הילד וה"צבר" האולטימטיבי, שנירצח בידי ילד - נער אחר, שהביוגרפיה שלו ושל אבותיו, נידחקה אל שולי הנראטיב הישראלי הדומיננטי. המסע אחר שורשיו הבראשיתיים של ה"צבר", מילא אותי התפעמות לנוכח ההמצאה והתעוזה של הרוח העברית, שבראה לעם ילדות, והצליחה לחולל מהפכה שאין כדוגמתה בתולדות העמים המודרניים. אך כאמור, לא יכולתי להתעלם מאחד ההיבטים הטראגיים של המהפכה הציונית, דהיינו, מהסקטוריאליזם והאפליה שליוו את רגעי ההולדת של החינוך והספרות העברית לילדים, ספרות שמתחתה גבולות בין הילד הציוני - חילוני - לאומי - , שילדותו ילדות "אמיתית", ובין הילד שהוריו לא נימנו עם הזרם הציוני, ואשר תואר בספרות ומעל דפי העיתונות, כילד דתי, "עתיק ומקולקל". האפליה הפוליטית והחברתית בין ילדים אמיתיים למקולקלים, מצלילה את דפיה של הספרות לילדים. גילגולה בארץ ישראל, בדמותו של ה"צבר", יליד הארץ, שהועדף על פני הילד היהודי, הגלותי, העולה החדש, או הילד המזרחי, התימני והמרוקאי, שמוקמו בתחתית הסולם בהיררכיה הילדית.

מפאת קוצר הזמן לא נוכל להרחיב את הדיבור בכל הסוגיות שהספר ילדות ולאומיות, מעורר. אתמקד לכן בנושא הבא: באופן שבו הלשון מכוננת עם, ובקונטקסט שבו אנו דנים - באופן שבו הסיפור והשיר לילדים עיצבו את זהותם הלאומית והקולקטיבית של המבוגר והילד. מהי זהות לאומית? כיצד היא נוצרת

ובאיזה אופן מתהווה "אני" פוליטי? כפי שניראה, תרומתה של הספרות לילדים בכל אלה, כמו בבניין אומה ובלבון אחת המהפכות המדהימות של המאה ה-20: המהפכה הציונית, היא תרומה העשויה כל כֵּלָּה מטבעות. מטבעות הזהב של הלשון העברית.

מקובל לתאר את המהפכה הציונית כתנועה אידאולוגית ופוליטית, שהובילה להקמת מדינה ריבונית בארץ ישראל. אך הציונות לא היתה תנועה פוליטית בלבד. היא ביקשה ליצור תרבות חדשה ולעצב יהודי משכיל, שהוא כאדם חדש, בעל זהות לאומית מודרנית. על מנת שנוכל לעמוד על גודל המהפכה, נזכיר שמדינת הלאום המודרנית, זו שכמעט כולנו נולדנו לתוכה, נוצרה רק ברבע האחרון של המאה ה-18, והיא התחייבה להבטיח את החופש, האחוה והשוויון של כל אזרחיה, כולל המיעוטים. הלאומיות העברית אימצה את העיקרון הזה, וביקשה להפוך את העם היהודי, המפוזר בתפוצה, ללאום מגובש וריבון בארצו. אך כיצד הופכים יותר מעשרים לשונות, לקהילה פוליטית מלוכדת? כיצד הופכים ציבור כזה לעם אחד, שיש לו לשון אחת, זהות אחת, ורצון משותף? ומה תפקידה של הספרות לילדים בהאצה ובגיבוש התהליך הזה?

תיאוריות מודרניות בחקר הלאומיות גורסת שאומה איננה נבנית מתוקף קשרי דם, גזע ומשפחה, כלומר מתוך קשר ביולוגי, אלא מתוך זיקה תרבותית משותפת: הסטוריה, דימויים, סיפורים, פזמונים, ציורים, הבונים זהות קולקטיבית ויוצרים את תחושת השותפות והסולדדריות שמתוכן חש ה"אני" כ"אנחנו". על האומה, אם כן, להיבנות, להיעשות, להיווצר, להיצרף בידי האינטלקטואלים: מחברי הסיפורים, המשוררים, המחנכים, העיתונאים, ההיסטוריונים, המספקים באמצעות השיר, הכתבה העיתונאית והסיפור, מענה לשאלה "מי אנחנו", מהו הרצון המשותף שלנו, למה אנחנו מחוייבים, מהי הזהות הפוליטית שלנו, בעד מי ונגד מי אנחנו, ומהו הנארטיב והסמל המלכד את כלנו.

מכאן נבין את חלקה של הספרות העברית לילדים בהבניית הזהות הקולקטיבית, וביצירת דימויים, נראטיבים ואתוסים לאומיים משותפים דוגמת: נצחון הקטנים על הגדולים והמעטים על הרבים, אתוס העבודה וכיבוש השממה, החלוציות, אהבת הטבע והמולדת, אתוס הלחימה וההקרבה, התחייה הלאומית והלידה מחדש. באמצעות כל אלה, התוודעו מבוגר וילד ל"אני" הלאומי והפנימו את זהותם הקולקטיבית החדשה. נדגיש שעיקר תרומתה של הספרות לילדים, בהקשר זה, הוא בעיצוב דיוקן "הילד", כסמל מלכד, שבאמצעותו יכלו יהדות התפוצה והמיעוט היהודי בארץ ישראל, לדמות את שותפותם ולדמיין את עצמם בפני דור העתיד, שהצטייר כעם רענן, ילדי ומתוקן, המוחק את זכרון היהודי הנודד, הזקן והגירדף.

מיהו היהודי החדש הנולד בדמות ילד וגיבור? - דימויים תרבותיים אינם נוצרים יש מאין. יתר על כן, האנרגיה המדרבנת לביצוע ולפעולה, היא דווקא זו, הנוצרת מתוך מיחזור הדימוי הישן בקונטקסט תרבותי והיסטורי חדש. האפקטיביות של דימוי היהודי החדש כילד וכנער, תשאב לכן את חיותה ועוצמתה מתוך שלילת דמותו של היהודי כזקן וכנצחי. בל נתפלא, אפוא, שדיוקן ה"ילד", ניבנה על דרך ההיפוך ומתוך שלילת התכונות, שאותן ביקשה האידיאולוגיה החדשה להשכיח: שורשיות במקום נדודים, גבורה וקוממיות במקום עליבות ונירדפות, טבע, בריאות, יופי וחושניות במקום חולשה ורוחניות, נעורים במקום זיקנה. כיצד מצטייר הדיוקן החדש הזה, בספרות לילדים? מתוך שפע הדוגמאות שבספר **ילדות ולאומיות**, אזכיר שלוש: שתיים לקוחות מתוך ימיה הראשונים של הספרות והעיתונות לילדים, והשלישית מימי תור הזהב שלה, בארץ ישראל. בשנת 1891, תיאר המחנך וסופר הילדים, זאב יעבץ, את ילדי האיכרים בארץ ישראל, במילים הבאות: "והיה כוח ילד שם ככוח נער גדול בעיר כי עבודת אביו הוא עובד. על כן יגדל כוחו ולבו יאמץ ופחד לא ידע. ורכב הילד על חמור בית אביו וכאשר יגדל מעט ורכב על סוס ולא יירא. כי לבו אמיץ וידו חזקה להטות את הסוס אל אשר יחפץ". (יעבץ זאב, **טל ילדות**, ירושלים, תרנ"א).

לפנינו תיאור אידילי ואידיאלי של ילד הארץ, אביו של ה"צבר" המאוחר, שהוא היפוכו הגמור של היהודי הנווד: ילד שורשי, פרודוקטיבי, בן לאדמה ולטבע, בריא, חסון ובעיקר - גיבור. המדובר באחד הגילומים הראשונים של דמות ה"צבר", שעוצבה בספרות לילדים, ואשר השפיעה ללא ספק על דמותו של ה"צבר" המאוחר, בספרות למבוגרים. את התשובה האירופית ל"ילדי האיכרים" של ארץ ישראל, נוכל לקרוא בסיפור "רעיונות ציוני קטן", שהופיע בווארשה, בשנת תרס"א, (1901), בחוברת מס. 5 של השבועון המאויר לילדים, "עולם קטן". הפעם, נעלמת מתוך הסיפור דמותו הפטרונית של הדובר, הסופר המבוגר, ובאוזני הקורא נשמע קולו של ילד קטן ותמים, המתוודה בפניו בגוף ראשון, תוך שהוא משתף אותו בחלומותיו ובמשאלותיו הכמוסות. נימת דיבור רגשנית, נילהבת, טון דיבור וידווי, נאיביות, וסילוקו של הדובר המבוגר, יוצרים תחושה של אמינות, אותנטיות והזדהות, המזמינים את הקוראים הצעירים והמבוגרים כאחד להעריך את אישיותו הספונטנית והנלבבת של הגיבור, ולרצות לאמץ את זהותו, מטרותיו ותפישת עולמו. באחת: להידמות לו. "אנוכי", מגלה לנו הילד בסוד, "אסע בוודאי לארץ ישראל. ראשית הנני ציוני ואינני חפץ לשכת בארץ נכריה. חפץ אני לראות את ארץ אבותי ולשבת בה. ושנית, למה לי לשבת פה, אם יכול אוכל לשבת שם, בארץ ממלכתנו לפנינו! כן, נסוע אסע לארץ ישראל". והוא ממשיך ומספר: "יודע אני כי אין עתה ממלכת ישראל וכי התורקים מושלים עתה בארצנו, אך אני חושב תמיד להשתדל להשיב לנו את הארץ הזאת".

מהי האסטרטגיה, שבאמצעותה נבנה ה"אני" הפוליטי והלאומי של הילד?
כפי שצינתי, אסטרטגיה זו מבוססת בעיקר על מיחזור המסורת התרבותית
המשותפת והפעלתה בהווה. דהיינו: על פוליטיזציה של נכסי התרבות והרוח הקדומים,
לצורך יצירת זהות משותפת מחד גיסא, ומאידך גיסא וכאמצעי לניגוח האוייבים מבית
(מתנגדי הציונות) ומחוץ. מתוך התייחסות ל"רעיונות ציוני קטן", נוכל לסכם את עיקרי
האסטרטגיה הבונה זהות לאומית, באמצעות הנקודות הבאות:

יצירת ערוץ תקשורת, המשמש כחוט מלכד, הקושר את יהדות הפזורה בהגד
לשוני משותף. מכאן, הפיכת העברית מלשון קודש ללשון חול והפצתה באמצעות
ספרים ושבועונים לילדים, שאותם כותבים, מוכרים, קונים, מלמדים בעיקר
המבוגרים. הגדרת ה"אני" הלאומי והפוליטי: "הנני ציוני".

* ערוך הקשר למולדת ההיסטורית: "חפץ אני לראות את ארץ אבותי ולשבת בה".
* איפיון האויב והכנה לעימות אפשרי, היוצר, תחושת גורל משותף: תורקים,
בדואים וערביאים.

* * שימוש בכוח פוליטי: טרנספר: "ניתן אותם בשקים. . . ונביאם אל האוניות. . .
ונישלחם ללכת אל אשר ילכו".

* * יצירת תחושת סולידריות באמצעות האנלוגיה שבין "אני" ו"אנחנו". "הנני
ציוני" ו"אנחנו כולנו הילדים הציונים".

* * מיחזור עלילות גיבורים היסטוריים, מיתוס אבות ואתוסים משותפים,
הנידלים מתוך מחסן הדימויים הקולקטיבי: שמשון הגיבור, יהודה המכבי, נצחון
המעטים על הרבים - ומכאן אף הכנת הקטנים למאבק אפשרי בגדולים.

* * פוליטיזציה של המורשת התרבותית, ואקטואליזציה שלה לצורך הפעלתה
בהווה: "והיינו כולנו חזקים וגבורים כשמשון הגבור, אחרי כן. . . נלכד את הארץ
ונייסד את ממלכת ישראל".

* * הגדרת אופיו של הלאום החדש כעם של לוחמים ועובדי אדמה: "כולנו נהיה
אכרים", "נייסד מושבות", וכן: "אני אהיה חזק וגם אלמד את ידי לירות ברובה"
(שם, עמ' 215).

* * יצירת תחושת סולידריות באמצעות הבניית רצון משותף ודחף לריבונות: "כן,
ממלכת ישראל בארץ ישראל - זה הוא חפצי!"

וזה האופן, שבו הסיפור והשיר מספרים לנו מי אנחנו, מה אנחנו רוצים, בעד מי
ונגד מי אנחנו, מה חלומותינו ומה עלינו לעשות על מנת להגשים אותם. במלים
אחרות: זו דרכה של ספרות לילדים, בעיצוב זהות לאומית.

לסיום, הייתי מבקשת להזכיר את המינשר הבשל והבולט ביותר של הזהות הלאומית
הקולקטיבית, שניצנה כפי שהראיתי, בסיפורים דוגמת "ילדי האכרים", ו"רעיונות
ציוני קטן", ופירותיה בשירו של יעקב כהן, "צברים" (דבר לילדים 24.3.1938).

זהות עצמית, תרבות וכוח כפו הדב

מאת: אביבה קרינסקי

ברעידת האדמה הגדולה, שאירעה לאחרונה בהודו, נעלמו שני ישראלים, והיה חשש לחייהם. לאחר כשבוע הם נמצאו באחד המנזרים בהודו בריאים ושלמים, וגלי צה"ל קישר אותם בטלפון עם הוריהם בשידור חי. בתחילת השיחה דיברה האימא של אחד

הישראלים עם בנה. "מה שלומך?" שאלה. "בסדר" ענה הבן. "מה שלומך?" שאלה שוב האם. "בסדר" השיב שוב הבן. ואז השדרן והאב הורידו אותה מהקו. גם בפעם השנייה כשעלתה לשידור והחלה לבכות, היא הורדה מהקו תוך שנייה. האבא בינתיים סיפר לבן על המבצע לאיתור שלו ושל חברו. לאחר שאספה את עצמה, הועלתה האם שוב לשידור ושאלה, "מתי אתה בא?" הפואנטה היא האופן שבו תרמו החלטות המערכת הרדיופוניית לקביעה, מתי סוג מסוים של דיבור אינו רלוונטי ויש למחוק אותו ובאילו תנאים מותר לעלות לשידור.

מסתבר שהדיבור שנחשב בעיני המערכת כבלתי ראוי הוא הדיבור שתויג כאישי. דיבור זה נתפס אצלה כבלתי משמעותי, ואולי גם כ"מנדנד" לבן. ואילו מבחינתי, דווקא כל מה שלא נאמר במפורש, אבל נבע מעומק חרדות הלב - הוא החשוב והמעניין. הרי מה שעניין את האם היא העובדה, שהוא חי ובריא. היא הרגישה צורך עצום קודם כל לשמוע את קולו, להאזין לכל הניואנסים, ודעתה לא הייתה נתונה לפרטי פרוצדורה. ואילו מבחינת המערכת, רק כאשר מחקה את מה שרצתה לבטא מול בנה - את העדר אמצעי המבע - היא הורשתה לעלות לשידור. סוג השפה האישי נמחק. התרבות לא איפשרה לתת לו לגיטימציה.

לפנינו התנגשות, מאבק של כוח בין שתי שפות בתרבות. על מאבק כוח אחד כזה ועל האופן שבו התרבות תוחמת את המקובל ומלווה אף בסנקציות, וכך גם קובעת את הזהות העצמית של כל פרט בחברה, נדבר היום בהקשר של פו הדב לא.א. מילן.

נקרא קטע מהפרק השביעי בפו הדב (עמ' 91-86) בספר בהוצאת מחברות (לספרות 1988), המספר על קנגה והגור רו ויחסייהם עם חיות היער האחרות, ונעמוד על הזיקה בין זהות עצמית, תרבות וכוח.

בקטע זה מתואר ארגון חברתי בעל יחסי כוח, שבו נורמות מסוימות שולטות ואחרות נדחות. ישנה קבוצה אחת הגמונית, בעלת זכויות יתר, שהנורמות שלה נחשבות, וקבוצה שהנורמות שלה נדחות ונדחקות לשוליים.

מהי הטכנולוגיה של הכוח הבאה לידי ביטוי בקטע זה מתוך פו הדב? דומה שהטכנולוגיה היא אותה טכנולוגיה שבשימוש של כל בעלי הכוח מאז ומעולם: נורמליזציה ודיכוי. באמצעותם מסולקים חוטאים מהגוף החברתי. אלה שני הצדדים של אותו המטבע, שבהמשך נעמוד על אופן ביטויים בסיפור. איש לא ידע, לכאורה, מאין באו קנגה והגור רו ליער. יום אחד הופיעו שניהם ביער לחרדת החיות האחרות בו. פו, המוטרד מחדירת קנגה בעלת הכיס המוזר לנשיאת רו, הגור היחיד שלה, למרכז הטריטוריה של חבורת הרווקים העליזים, חיות היער, הולך לשאול את כריסטוף רובין, איך הם הגיעו ליער. מבוכתו של כריסטוף רובין מהופעתה של קנגה מורגשת בתשובתו לפו: "בדרך הרגילה. מבין אתה, פו?" הביטחון המופרז מדי המופגן בתשובתו לגבי הידיעה, מאין הגיעו הזרים לשטח, מעורר אצל פו חששות עוד יותר כבדים מפני החיה הזרה, והוא פונה לצורך בידור העניין לחזרזיר חברו. שם הוא מוצא כבר את שפן, ושלושתם משוחחים על בעיית קנגה בהתלהבות רבה.

הפעולה הראשונה הננקטת על ידי חיות היער לנוכח חדירת האחר לחבורה היא יצירת קטגוריות מובחנות: "משלנו" לעומת מי שאינו "משלנו", הזרם המרכזי לעומת השוליים. "הנה הננו כולנו", אומר שפן. ומי הם "כולנו"? "אתה פו, ואתה חזרזיר ואנוכי". ומי חסר בחבורה המובילה? איה וינשוף, כמובן, וקנגה. כיצד נוצר הנורמלי ומובחן ממנו הבלתי נורמלי? הנורמלי, משתמע מהסיפור, הוא יציר התרבות. הזהות הסוטה של קנגה גם היא מובנית חברתית. איך זה בא לידי ביטוי בסיפור?

החברה, נטען בסיפור, מקדשת דימוי מסוים מאד של העצמי, וממילא נדחק לשוליים כל דימוי אחר אפשרי שלו. אמת אחת מקודשת, והאחרות - נדחות. תארו לעצמכם, אומר שפן, אילו אני הייתי צריך להשכין את ילדי בכיסים, לכמה כיסים הייתי זקוק? המובן מאליו, הסביר בחברת החיות ביער הוא ריבוי ילדים כמו לשפן: חמישה עשר, שבעה עשר ילדים. אין אף חיה ביער שמבקשת להדיר את שפן מהחברה בגלל הריבוי המוגזם אולי בעינינו, הקוראים, של ילדיו. ואם ההנחה היא שמשפחה עשויה להכיל מספר רב כזה של ילדים, ממילא עניין הכיסים לנשיאת הילדים על הגוף נראה מופרך. הוא אינו מסתדר עם הלוגיקה של המציאות המוכרת לחיות היער. כי כיצד ישכנו שבעה עשר ילדים בכיסים או בכיס על גוף של חיה אחת? כלומר יש סרגל למדוד בו את הבלתי סטנדרטי. הסרגל הוא הנורמה השלטת בהגמוניה. על פי סרגל זה קנגה, הנושאת את בנה

בכיס על גופה, סוטה מהנורמה.

מרגע שקנגה מתויגת בקטגוריה של האחר הבלתי נורמלי, נקבעת הזהות שלה, שהרי ברגע שמישהו מתויג בקטגוריה של הסוטים מהמקובל, ההשלכות מכך לגביו הן חמורות מבחינות רבות. למשל, האפשרות שלו להשתתף פוליטית בתחום הציבורי. מינשוף ומאיה, למשל, נמנעה האפשרות הזאת. הם אינם משתתפים בפרוייקט של סילוק קנגה מהיער. ההשלכות עלולות להיות גרועות עוד יותר במקרה של קנגה, שנחשבת ביער לא רק כיצור בלתי מקובל, אלא אף כמסוכנת וכמאיימת, כבלתי רצויה וכדוחה. לכן ההחלטה לגביה היא שיש לבודדה לגמרי מהחברה כ"אישיות בלתי רצויה". הבידוד יכול להיעשות על ידי סגירה בבית סוהר, בבית משוגעים או בבית חולים, כמו כן, על ידי גירוש, הרחקה לארץ זרה, נידוי. ואפשרות זאת היא שנבחרה על ידי החבורה של החיות ביער במקרה של קנגה. כאן נכנסת מערכת הדיכוי לפעולה.

מה האסטרטגיות של הכוח הבאות לידי ביטוי בפו הדב? באילו תחבולות, טקטיקות ותכסיסים מתבסס הנורמלי ונשלל הבלתי נורמלי? שפן משתדל להדגיש את פתאומיות הופעתה של קנגה ביער. קנגה מופיעה "לפתע פתאום". החיות כלל לא היו מוכנות לבואה. כמו כן, מבליט שפן גם את האלמנט המיסטי שבקנגה. אין אחד שיודע, באיזו דרך הגיעה ליער, אף אחד לא שמע את שמעה. גם הקפיציות שלה מוזרה, וכן הריטואלים שלה מסתוריים. למשל, הריטואל של הרחצה באמבטיה. קנגה היא משהו בלתי צפוי ובלתי מוכר, הפורץ ללב הטריטוריה של החיות ביער ומאיים עליהן.

מה שמעצים עוד יותר את היותה איום לחבורת החיות ביער הוא הקומפוטנטיות שלה, שאמורה להשתייך דווקא לחיות שבהגמוניה, אליבא דשפן. קנגה, למשל, זריזה אפילו יותר משפן. היא גם נחושה להגן על בנה ומוכנה לעשות הכל למענו. דבקותה במטרה מאיימת גם היא על החיות. גם הצגתה כישות אוטונומית, מעגל סגור יחד עם בנה - היוצרת משהו מגופה ומספקת את עצמה ואת זולתה וכאילו אינה זקוקה כלל למשהו מחוצה לה כדי לנהל את חייה - מעצימה את האיום שהיא מהווה לחיות היער. היא נתפסת על ידי החיות כבת תחרות להן, העלולה לתפוס את מקומן בצמרת.

שפן משתדל להדגיש גם את הפגם הגופני של קנגה, הכיס לנשיאת רן. באיורים שבספר מעומת החתך בבטנה של קנגה עם השלמות של גוף החיות האחרות ביער. לעומתן היא נראית פגומה, נכה, חולה, שיש להדירה מהטריטוריה כדי לשמור על היגינה ציבורית.

פגם זה בגופה של קנגה מוצג כפגם מולד, ביולוגי, טבעי. אין אפשרות לשנות את מבנה גופה. זה סוג מיוחד של חיה. משהו מהותני בה. עניין שבגזע.

אלה אסטרטגיות של כוח, שננקטו מאז ומעולם באירגונים חברתיים היוצרים כטגוריות של נורמלי ובלתי נורמלי: הצגת האחר כזר, כמסתורי ובלתי מובן, כבעל קומפלטיות מסוכנת, כחולה, כנכה וכמכוער מעצם טבעו. מעבר לטכנולוגיות הכוח ולאסטרטגיות הכוח נחשף בפו הדב גם המכניזם של ההגמוניה, מה שמפעיל את המשתלטים על האחר. מבעד לדברים הנשמעים על ידי שפן בקשר לכיס של קנגה ולמשפחתו עולה מה שבלתי מודע גם לשפן עצמו. מה באמת מפריע לשפן בקנגה? נראה, שהוא חושש מפני השתלטות אפשרות הקיום, שמיוצגת באמצעותה, וביטול אפשרות הקיום שהוא עצמו מייצג. שפן כועס מאד כשמזכירים את משפחתו, בעיקר את ילדיו המרובים, בהקשר של קנגה והכיס שלה לנשיאת הבן היחיד, רו. וכל כך למה? כי הקיום של קנגה זר לו ומאיים על שלו. הקיום של קנגה הוא קיום סימביוטי. השם שלה קנגרו מורכב משניים: קנגה ורו, בנה. זהו קיום ביחס לאחר. היא מרחב, המכיל אני ואחר כל שהוא, שהוא בועט ויש לו צרכים משלו, אך הוא גם מאד קשור בה. הקיום של השניים הוא של תלות הדדית, מערכת של איזונים: הטמעה, שייכות ואינטימיות וגם היפרדות. כל עניינה של קנגה הוא בתחום הפרטי של המשפחה. הכיס לנשיאת הילד שלה הוא אחד הביטויים לכך.

לעומתה, הקיום של שפן הוא קיום בנפרד. היפרדות, אינדיבידואציה ומימוש עצמי מאפיינים אותו. האחרים הם רק כלים בידי לכוון את עצמו במרכז. הוא אינו יודע אפילו כמה ילדים יש לו. לא התחום הפרטי מעניין אותו, אלא - הציבורי. הוא מבקש להיות מנהל גדול, כמו שפו מוצא את הצייר הצפוני ויוצא למסעות הצייר המאתגרים שלו, המספרים לו איזה "מין דב הוא", "מין דב שכזה". עולמו של שפן הוא עולם של סדר והיררכיה. מרחב של קיום של שניים, זה בתוך זה וזה מתוך זה, אינו מוכר לו ולבני החבורה האחרים ביער. אם לא תסולק קנגה מהיער, הנורמות שלו ושל שאר החיות ביער עומדות בסכנה.

אבל מה שמעניין עוד יותר בפו הדב הוא העמדה המוצגת בספר לגבי הגבולות של חרות האדם לקבוע את זהותו. אם סארטר תיאר את האינדיבידואלי כבעל חרות כמעט בלתי מוגבלת לקבוע את זהותו, הרי התמונה העולה מסיפור זה היא אחרת: החברה מבנה אותנו. המציאות החברתית, שבה אנו חיים היא עולם שאנו מבנים. יש סט שמגדיר מה תקני ומה בלתי תקני, אם אני נורמלי או שאני צריך להיסגר בבית משוגעים, אם אני ביל גייטס או אחד ששייך לשולי החברה. כל סוג של קטגוריזציה, נטען בסיפור, הוא קביעה של זהות של הפרטים בחברה, של מי אני, בין אם החלוקה היא בין יהדות לישראליות, לבן - שחור, גבר - אשה, או כל חלוקה אחרת. כל קטגוריזציה, משתמע מהסיפור פו הדב, נותנת הגדרה שדרכה אני יכולה להבין אם אני שייכת לקבוצה מסוימת בחברה או לא ומאפשרת לי לחשוב על

עצמי ביחס לקבוצה חברתית גדולה יותר. כל קטגוריזציה גם מציעה תנאים של השתייכות ומעמידה סולם הקובע, כמה כל אחד עומד בדרישות. היא גם מעמידה סטנדרטים לגבי הסובייקט המושלם וזה שבפריפריה ומשתייך רק בקושי. כל קטגוריזציה קובעת סנקציות החל מבלתי פורמליות כמו יחס מעליב, חוסר יכולת לקבל עבודה או להתחבר כמו במקרה של ינשוף ואיך או סנקציות חוקיות כמו הרחקה לבית משוגעים והסגר או סילוק כמו קנגה. כל קטגוריזציה גם מציבה אותי במבנה של כוח וטוענת טענה לגבי אפשרותי להשתתפות פוליטית בתחום הציבורי. היא מארגנת את העולם בסדר שנוח או מתאים למישהו, ותמיד ניתן לשאול, למי זה נוח. מובן, שפעולת הקטגוריזציה משפיעה על האחר, ונוצר אפקט של כוח. יש חיבור בין קטגוריזציה לבין כוח.

כך, הנורמות של התרבות קובעות בסופו של דבר מי אנחנו. האדם אינו בעל חירות אינסופית להחליט על זהותו. הוא אינו בעל זהות קבועה או נתונה, והאמת היא כוח, וכוח בתורו יוצר אמת. ובעידן הזה של פעילות אגרסיבית של כלי התקשורת, האינטרנט, הפרסומת והסלולרי - כמה התמונה הזאת נראית נכונה. היער של מילן הוא בקטן גם היער שלנו, שבו אנו עצמנו חיים.

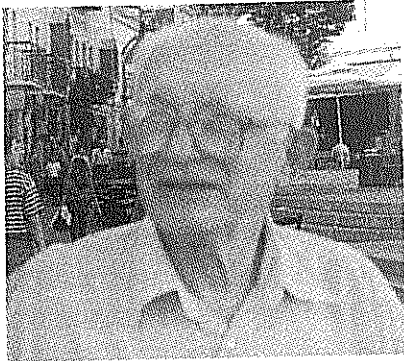

דברים אלו נאמרו על ידי הרוזן בלה שטומנבברג לאביו של הסופר ההונגרי דוד־ינו מרטון, והוא המשיך בזו הלשון:
...קונראד גילה לי בסוד שכעת הגיע תורם של יהודי הונגריה: בקרוב יתחילו לרכז אותם בגטאות ולהוביל אותם משם לאושוויץ. ידידי היקר מר מרטון, לאור מה שסיפרתי לך, הריני מציע לך הצעה ידידותית. אני מציע לך את עזרתי. כל עוד לא מאוחר מדי. אתה, מר מרטון, תתחפש לעגלון והגברת ז'ני תהיה עוזרת לטבחית, ובתור שכאלה תבואו אל ביתי. אני מבטיח לך בהן צדק כי בביתי תהיו מוגנים מכל צרה. איש לא יעז לערוך חיפושים באחוזה שלי! ועל העובדים שלי אפשר לסמוך באלף אחוזים; הם נאמנים לי ואיש מהם לא ילשין. מעל לכל, מצב זה לא ימשך זמן רב, גרמניה הפסידה זה כבר מזמן את המלחמה...
"הצעת הרוזן ריגשה את אבי אולם הוא סירב לקבלה",

מתוך ספרו של אלכסנדר מרטון 186 המדרגות, יד ושם ירושלים תש"ס

מתוך ספריו הראשונים של יאנוש קורצ'אק

מאת: שבח אדן

ילדי רחוב

ספרו הראשון של קורצ'אק, שעד לאחרונה לא היה מוכר לקורא העברי, הופיע במקור כבר בשנת 1910. חודשים אחדים לאחר הופעת הספר בהמשכים התפרסם חיבורו של קורצ'אק על "העוני בוורשה". בהקדמה לחיבור זה מספר קורצ'אק, שזה שנים אחדות הוא אוסף חומר עובדתי על המצוקה בשכונת העוני של ורשה. חומר זה נוצל לכתובת הדו"ח וגם שימש לו בכתובת סיפורו "ילדי רחוב".

מזכירו של קורצ'אק, איגור נברלי, מספר במבוא למבחר כתביו של קורצ'אק, על הטיולים שערך קורצ'אק בסימטאות העוני בלוויית פֶּלֶק, בנו של כורה החול מגדות הוויסלה. הנריק הקטן התיידד עם פלק באמצעות אביו, שנהג לקחת אותו אתו בבואו לבקר את הכורה ולשוט בסירתו.

על טיוליו של קורצ'אק בשכונת העוני סיפר גם ידו מתקופת הבחורות, הסופר לודוויג סטניסלב ליצינסקי. לדבריו, יאנוש הכיר את כל הבורות והסימטאות-ללא-מוצא טוב ממנו. בכך רצה לומר, שקורצ'אק הכיר היכרות קרובה את תושבי השכונות הללו לסוגיהם. בכלל זה את אנשי העולם התחתון ובמיוחד את הנערים שכבר התנסו במלאכת הגניבה. האנה מורטקוביטש-אולצ'אקובה, שהכירה את קורצ'אק עוד מבית אביה, המו"ל של כתבי קורצ'אק וידידו, מכנה את ליצינסקי: "מורה דרכו וחברו בסטיותיו הטרגיות ובשיטותיו הלילה שעל גבול המוות והטירוף". (מורטקוביטש-אולצ'אקובה, תשכ"א-1961, עמ' 32).

הודות לשיטותיו אלה, נעשה קורצ'אק בקיא בעגת הגנבים שהיתה נהוגה בשכונות שעל הוויסלה. בקיאות ששימשה אותו היטב בבואו לכתוב את "ילדי רחוב". עובדה זו ציין גם ליצינסקי חברו בספרו הזיות. לדבריו, עבר קורצ'אק לגור במשפחה ענייה מאוד בפרבר פּוֹבִּיֶסְלָה. על כך כותבת גם זופיה נלקובסקי ביומנה (כתבים, כרך ד' (1998), עמ' 436).

ב"ילדי רחוב" ניתן להבחין ביסודות אוטוביוגרפיים, ספר זה, בדומה לעבודת המחקר שלו על "העוני בוורשה", נותן ביטוי למצב-הרוח שלו. למשל, בקטע שלהלן:

אנטק שוכב בעיניים פקוחות ומרגיש שעליצותו מתנדפת ומשהו מתחיל לחול בתוכו כמו שרץ מן הבטן אל החזה, מן החזה לגרון וצומח ומתמסגר וצומחות לו רגלים. כמו קורי עכביש, נדחק לו לאף ולעיניים...

- חונק אותי, חונק! - קורא אנטק.

- מה יש לך?

- שרץ בגרון.

- סיוט חונק אותך (- -)

ובהמשך: "אנטק שוטט ללא מטרה ברחבי העיר. הוא הרגיש רע ולא ידע מה מעיק עליו, מה רודף אותו." (שם, עמ' 123). והלאה משם קורצ'אק שם בפי גיבורו את הסיכום הזה: "...אם מישהו נתקף במחלה ואין לו עזרה ואף אחד לא דואג לו, הוא אבוד: או בית-סוהר או בית-חולים." (שם, עמ' 125).

אך לא רק הפחד ממחלת נפש רודף אותו, אלא גם רעיון ההתאבדות: "אנטק... הביט בגשר, צעד צעד קדימה בלי להסיר את עיניו ממצולות הנהר. צעד עוד צעד אחד, אך נסוג." (שם, עמ' 107). קורצ'אק מספר על כך ברשימותיו מן הגטו: "בהיותי בן שבע-עשרה התחלתי אפילו לכתוב סיפור התאבדות. הגיבור החל לשנוא את החיים מפחד הטירוף. אימת מוות פחדתי מפני בית חולי הרוח, שבו אושפז אבי כמה פעמים... כבר חלפו עשרות שנים. ואילו מחשבה זו מענה אותי תקופות-תקופות." (מן הגטו, 1939-1942, עמ' 151).

הביקורת באותה תקופה כמעט התעלמה מיצירה זו של סופר מתחיל שפירסם עד אז רק פיליטונים והומורסקות בשמות מושאלים שונים. אמנם מתחזה בשם Ktoedy? (באיזו דרך?), שהגיש לתחרות ספרותית, זכה ב"ציון לשבח", אבל המחזה לא הוצג, לא פורסם, נשכח ואבד. מאותו אירוע נשתמר רק השם הספרותי יאנוש קורצ'אק, שהשתמש בו המחבר על-פי רוב. השם הנריק גולדשמיט הושאר לאירועים פורמליים.

הביקורת היחידה שפורסמה על "ילדי רחוב" היתה מאת תדיאוש קונצ'יץ. Falkowska, 1989 p. 70 המבקר הצביע על תכונותיו החיוביות של הספר, על בקיאותו של המחבר בחייהם של ילדי הרחוב וציין במיוחד את דאגתו לעתידם של הילדים הגדלים בתנאים אלה. המבקר סבר, שהמחבר הצעיר ראוי לכל עידוד. איגור נברלי, שביקר את הספר כעבור שנים, עסק בו בעיקר מבחינה ספרותית. לדעתו, קורצ'אק צירף בכתיבתו יסודות נטורליסטיים עם תבלינים סנציוניים. חלקי הסיפור פורסמו לפני שהבשילו ונשארו דומים להומורסקות שנהג קורצ'אק לפרסם. לדברי נברלי, לא היה קורצ'אק שבע רצון מניסיונו הראשון בתחום הספרות. האנה מורטקוביטש-אולצ'אקובה כותבת על ביכורי היצירה הספרותית של קורצ'אק, שהם גובלים ב"נאטורליזם כרוטאלי, דרמטי,

בתיאור הפשע והעוני, ברגשנות גרפומנית ובשבלונות של בלטריסטיקה זולה... (אשר) התפתחו והיו ליצירה בעלת כישרון" (מורטקוביטש-אולצ'אקובה, תשכ"א-1961, עמ' 35). אבל לאחר 90 שנה הביקורת על היצירה חיובית יותר. אירנה מצ'ייבסקה (פרופ' לספרות פולנית באוניברסיטת ורשה) מציינת, ש"הסיפורים 'ילדי רחוב' ו'ילד הטרקלין' הם הישגים חשובים בהיותם ראשית דמותו הספרותית והפלוסופית של קורצ'אק עצמו ויש להם ערך כהתפתחותו של הסיפור הפולני של תחילת המאה ובלבטים הרעיוניים של תקופת פולין הצעירה." (עיונים, מס' 3, עמ' 99. קורצ'אק ניסה להתגבר בסיפורים אלה על המגמות

המודרניות בזמנו, שאיפיינה אותן פסימיות דקדנטית מחוסרת תקווה. גיבוריו של קורצ'אק נאבקים בעוני וברוע של החברה, אבל הסופר מתעניין לא פחות מזה גם במשבר הפילוסופי - אקזיסטנציאלי של אישיותו המתבגרת שלו עצמו. קורצ'אק מתאר את גיבורו, שהוא עודנו ילד למחצה, הנאבק עם קשיי החיים והניצב בודד מול הבעיות החשובות ביותר של הקיום. האחריות של גיבוריו לדמותם ולאיכות חייהם מזכירה את הבעיות שטיפל בהן אחר-כך-האקזיסטנציאליזם (שם). קורצ'אק מבליט את קשיי ההתבגרות ואת קשיי השליטה העצמית וטווה מסביבם את הסיפור שהוא כותב.

קורצ'אק אינו הולך בעקבות הדגם של "הילד החיובי", שטיפח באותו זמן הזרם הפוזיטיביסטי בספרות הפולנית. הגישות הפילנתרופיות שזכו להשפעה רבה דחו אותו. קורצ'אק מבליט את דמותו ותכונותיו של גיבור חדש, הנער הפרולטרי, שתהליך ההתבגרות שלו מסובך וקשה.

במרכז העלילה של "ילדי רחוב" עומדים ילד וילדה מאומצים, שאביהם מכר אותם לבן אצילים עשיר. האב, כנהוג ברבות מן המשפחות שחיו בשכונות העוני של ורשה, היה שיכור, האם היתה חולה. שניהם לא יכלו לפרנס את המשפחה. מי שהביאו אוכל הביתה היו הילדים, אנטק ומנקה. לשם כך קיבצו נדבות, מכרו פרחים ודברי סידקית או שלחו ידם בגניבות פעוטות. בן האצילים, שמצפונו ייסר אותו למראה ילדים אומללים אלה, החליט להקדיש את חייו ואת כל הונו להצלת ילדים מגורל עלוב. הוא רצה לעשות זאת בדרך של הבראת הסביבה כולה ולשם כך ביקש להקים מוסדות חינוך והכשרה למלאכה. מטרה נאצלת זו כמעט מושמת לאל, משום שהילד אנטון אינו מסכים להיות חפץ שמוכרים אותו בכסף והוא חוזר לרחוב. קורצ'אק מתאר את הרחוב כאילו הוא מלא ניוון וכל מיני טיפוסים משונים. אחד מאלה הוא זקן מטורף, המשמיע לעתים דברים של תבונה. הקורא תמה מי כאן מטורף ומי אדם נורמלי.

לאחר שנים אחדות, כך נמשכת העלילה, אנטון, שבגר בינתיים, חוזר לאחוזת האציל זרוצקי, הוא האיש שקנה אותו בזמנו מידי אביו. אבל עכשיו אנטון

מתמסר ללימודים ונעשה עורך-דין. כבר במשפטו הראשון עליו להגן על רוצח ובמהלך המשפט מתברר לו, שהרוצח הוא לא אחר מאשר חברו מילדות בז'יק. אנטון מצליח להגן על הנאשם תוך חשיפת קורות חייו והלה נידון רק לשנות מאסר אחדות. תוך-כדי דיון מתברר, שבז'יק הוא בנו שלא מנישואים של האציל לבית זרוצקי. בז'יק הרוצח מאבד את עצמו לדעת. האב מקדיש את עצמו להקמת מקום יישוב ובו מוסדות חינוך שונים. אנטון ומנקה נעשים אזרחים מועילים והם ממשיכים לחיות חיים הגונים ופועלים למען החברה.

בספר ראשון זה כבר עולות הבעיות שיעסיקו את קורצ'אק במשך כל חייו כמין מנגינה יסודית בכל מה שהוא עתיד לעשות.

הראייה האוטופית של מעשה החינוך נתפסת בעיני קורצ'אק כפתרון למצוקות החברה. ניתן למצוא בנטייה זו את השפעתו של פסטלוצ'י, שכתב אוטופיה חינוכית ואף פעל לממשה בחיים. ואכן, עיקר תשומת הלב בספר זה מוקדשת לחינוכם של ילד אחד או שניים. בתחום זה רכש לו קורצ'אק ניסיון רב בעת שנתן שיעורים פרטיים. עם הרחבת התוכניות של האציל לבית זרוצקי להפוך את אחוזתו לכפר חינוכי, מתחיל המחבר להתוות קווים ותוכניות להקמת מוסדות חינוך שונים. קורצ'אק אינו נכנס לפרטים ודוחה את הדיון בהם לעתיד. ואמנם, הוא עמד בדיבורו. כבר בשנים 1906 - 1907 פירסם קורצ'אק רשימות רבות על נושא זה. רשימות אלה פורסמו לאחר מכן בצורת ספר בשם **בית הספר של החיים**.

בספרו הראשון דן קורצ'אק באופן מודגש בפילנתרופיה, שכאמור יחסו אליה היה שלילי בדרך-כלל, למרות שהודות לה הגיע להישגיו העיקריים. הביקורת שלו מכוונת בעיקר לדרישה שנדרש מקבל התרומה להכיר תודה לנדבן. אלא שהכרת תודה היא קושי שמעל לכוחותיו של הילד. קורצ'אק אינו מסתפק בהוראה ובהנחלת השכלה או מיומנויות. הוא מדבר על חינוך להתנהגות נאותה ובה הוא רואה את עתיד החברה המתוקנת. זהו "החינוך להיעשות בני אדם". כאן נזרע גרעין הגישה החינוכית, שיילך ויתפתח למעשה החינוכי שרוחו של קורצ'אק שורה עליו. החינוך צריך להתנהל תוך- כדי תהליך החיים במצבים שניתן להבחין בהם בהשתתפות פעילה בתהליכי החיים. עיקרון זה בא לידי ביטוי מובהק באוטופיות שלו, במעשהו החינוכי וביצירותיו הספרותיות. יש להתאים את החינוך, סבר קורצ'אק, לכל ילד וילד. אין תשובות אחידות. קיימת מנקה, הילדה הפסיבית, המסתגלת לכול מה שתובעים ממנה וכאשר המזל מאיר לה פנים והיא נופלת לסביבה טובה היא מפיקה ממנה תועלת רבה. אבל לא כך ניתן לחנך את אנטק. את מי שהוא בעל אישיות חזקה אי אפשר לחנך בניגוד לרצונו. לפניו פתוחה רק הדרך של חינוך עצמו. וכך בורח אנטק מארמון האציל על הנוחיות

שבו והוא נע ונד בתנאים קשים ביותר. אך חיי נדודים אלה מעמידים אותו בכל פעם בפני הצורך לבחור את הדרך ולהחליט מה עליו לעשות. נטייה זו מתחזקת עם הרגשת החירות והכבוד. תכונה זו מציינת את אנטק. כאן אנו נפגשים עם הגרעין למנגינת היסוד של מורשתו של קור'צ'אק: זכות הילד לכבוד. גם בילדים, כמו אצל המבוגרים, יש רוע וטוב לב, גבורה וגם פשע. ראייה ריאלית של המציאות והאדם החי בה, הכוללת גם את הילד, תלווה את קור'צ'אק בכל כתביו ומעשיו.

קור'צ'אק אינו מתנה את גורלו של האדם וחיינו במשטר שבו יחיה. הדברים הקובעים הם האדם עצמו והחינוך, בייחוד החינוך שהוא מחנך את עצמו. ולא רק עקרונות, שילוו אותו בכל אשר יפנה, הולכים ומתגבשים אצל האיש הצעיר. הוא יורד גם לפרטים. שיטת התצפית, שזכתה להדגשה מיוחדת בתקופה זו, והשימוש במונח "אובסרבציה" תלווה אותו מאז בכל מעשיו.

לפנינו תוכנית חיים ההולכת ומתגבשת. לא רק צעדים ראשוניים לכתובת אוטופיה חינוכית, אלא גם הבטחה להכנת ההמשך לבעיות המופיעות ב"ילדי רחוב", אבל במציאות מנוגדת לחלוטין שימצאו ביטוי כשל בספרו ילד הטרקלין.

קור'צ'אק כבר יודע לאן הוא חותר ואין לו סבלנות להיעצר ולטפל בפרטים. גם ההכרח לפרסם באופן קבוע קטעים קטעים ב"ספרייה לכל" (כנראה משום בעיות פרנסה) אינו תורם להבשלת היצירה.

לפנינו אפוא יצירה של מחבר צעיר הנחפז בדרכו. הספר נקרא בעניין גם היום, אבל עיקר חשיבותו בכך, שלפנינו הולכת ומתגלה יצירת חיים, שתשאיר את רישומה על קוראים רבים בדורות שאחר-כך.

ספרו השני הבשל של קור'צ'אק "ילדי הטרקלין" זכה כבר להצלחה רבה.

משלים מאוירים

מאת: איילה גורדון

רוב חיי עסקתי בהוראת האמנות, ובמסגרת זו הקדשתי תשומת לב מיוחדת לפן המוזנח על ידי מחנכי האמנות - האיור בספרי הילדים. להערכתי, האיורים בספרי הילדים הם יצירות האמנות הראשונות שמהן מתרשם הילד. אלה יצירות של אמנות חזותית שנוצרו במיוחד עבור הילדים

ומכאן חשיבותם. כאן אדון בספר המשלים הגדול שראה אור לאחרונה, יצירתם של אפרים סידון הסופר ויוסי אבולעפיה הצייר. ננתח ספר זה מתוך פרספקטיבה ארוכה של איורים לנושא המשל בעולם כולו במשך 700 השנים האחרונות.

סידון מזכיר כי השתמש בכמה מקורות: איזופוס, לה פונטיין וקרילוב הרוסי. כזכור איזופוס חי במאה השישית לפנה"ס ביוון, סיפרו עליו, כי היה עבד, נמוך, מכוער, גיבן ואפילו מגמגם, אך הקסים את לב שומעיו בסיפוריו ואפילו הצחיק אותם. כמאתיים שנים אחרי מותו החלו להתפרסם ספרים שכללו חלק ממשליו, לבסוף נאספו כמאתיים משלים, שיוחסו לו, ואשר גם תורגמו ללטינית. כבר בימי קדם הכירו בעובדה שסיפורים אלה, שמוסר השכל בצידם, יש להם ערך פדגוגי ואף מוסרי, וכללו אותם בצורות שונות בתוכנית הלימודים. מקור חשוב נוסף של משלים בא מהודו. לפני כ-2400 שנים חי בהודו המשורר בידפאי, גם הוא כתב למעלה ממאתיים משלים, שרבים מהם התייחסו למלך החיות, האריה, ולשני ה"זירים" שלו - שני תנים. הספר תורגם לפרסית ואחר כך לערבית ונקרא "כלילה ודימנה". במאה העשירית תורגם לעברית ומן העברית ללטינית. כך היו עתה לאירופאים שני מקורות משלימים של משלים - אלה של איזופוס ואלה של בידפאי. כבר במאה השתים עשרה החלו להתפרסם סיפורי משל שונים שהתבססו על שניהם, ספרים שעוררו עניין רב בתקופה ההיא, בצרפת, בגרמניה ובאיטליה. גיבורי הסיפורים היו שועלים ערמומיים, אריות גאים. המשלים הפכו ללהיט משעשע למבוגרים ולילדים, ומאז מלווים אותנו סיפורי המשלים כאחד מנכסי צאן הברזל של התרבות האנושית. התוספות של משוררים מאוחרים כמו לה-פונטיין וקרילוב⁷ התבטאו בעיקר באיכות העיבוד הספרותי שהעניקו לסיפורי איזופוס ובידפאי.

וישנו גם פרק עברי מרתק קשור לזה. באותה תקופה ממש שבה החלו ספרי המשלים להסעיר את עמי אירופה קם רופא יהודי בספרד וכתב ספר משלים עברי שקרא לו **משל הקדמוני**. שמו היה יצחק בן שלמה אבן סהולה, יליד 1244, שכתב את ספרו בהיותו בן 37. בהקדמה הוא מסביר שהינו כותב בעברית כדי להראות את יופיה של השפה, וכדי שלא יצטרכו הקוראים להזדקק לספרי היוונים והישמעאלים:

"זה ספר משל הקדמוני. ין רקחי ועסיס רימוני... ומפני אשר ראיתי רבים מהמון העם. אשר זהב המליצה בפיהם יועם. בהשתדלם בספרי מינים. ובחכמת יוונים, ומשלי הגרים ועמונים... ולא נשענתי על המאמרים. אדום וישמעאל, מואב והגרים. ולא על משליהם הקדמונים... אף אם קדמוני קדימה בזמן..."

אך בניגוד לטיעון זה הוא אכן נשען עליהם וגם ידע היטב מה מקורותיו הזרים, אף כי תיבל משפטיו בדברי תורה, ואז הוא מוסיף משפט מעניין: "וראיתי לצייר בו צורות. להבין ולהורות. לשקוד בו הקטנים... ויסיר מלכם ספרי הומירוס. מינים ואפיקורוס".

ואכן כל כתבי היד של הספר הזה מלווים באיורים. הצהרתו של סהולה מדהימה ממש - כי הוא אומר שספר עם איורים יעזור "להבין ולהורות", ויעודד "הקטנים" - כלומר הילדים - להתעניין בספר. מקובל לחשוב שיאן עמוס קומניוס, המחנך הציכי הדגול, בשנת 1640 היה הראשון שהבהיר כי האיור הינו מכשיר חשוב העוזר לילד ללמוד בגלל ההמחשה שהוא מעניק. והנה כאן - כמעט 300 שנים מוקדם יותר כבר, טען זאת רופא יהודי בספרד! היום מצויים כתבי יד מאוירים של **משל הקדמוני** בספריות של מינכן, מילאנו, ושניים בספרית אוקספורד. בדוגמא מכתב היד של אוקספורד רואים כי הציור נעשה בעט ובמכחול, בסגנון ימי ביניימי גוטי. כתבי יד אלה הועתקו ביד טרם הומצא הדפוס הנייד. אך מסתבר כי הספר היה כה פופולרי שאחרי מותו ראה אור שוב ושוב. הספר נדפס לראשונה בסונצינו בשנת 1491 והכיל כשבעים ציורים. התמונות נוצרו בשיטת חיתוכי עץ - שיטת הדפוס הקדומה והפשוטה ביותר.. הציורים בספר הראשון משנת 1491, נקיים ויפים ברוח אמנות הרנסנס, הלבוש של הדמויות תואם את הלבוש באיטליה באותו זמן. החיות מצוירות בצורה ריאליסטית מסוגנת. הספר היה כה מבוקש שאחרי ההדפסה הזו באו עוד שבע מהדורות בעברית שנדפסו באיטליה ובגרמניה, בשנים 1505, 1547, 1610, 1693, 1799. אחרי זה ראו אור עוד שמונה הדפסות בעברית-אשכנזית. בשנים 1693, 1749, 1764, 1797, 1805, 1816, שנדפסו בגרמניה,² בפראג, באוסטריה ובגרודנה. ובכל ההדפסות האלה היו תמיד איורים. זהו אפוא מקרה מיוחד במינו של ספר עברי חילוני מאויר, שהפך לנכס צאן ברזל בארון הספרים היהודי במשך יותר מ-500 שנים. השתמשו בו הרבה

כמכשיר פדגוגי בכל הזמנים. כספר מאויר זה מקרה חריג לגמרי. אצלנו רק ההגדה של פסח תשווה לו. הציורים שינו סגנון ממהדורה למהדורה בעיקר סגנון הלבוש של האנשים השתנה ואיכות חיתוכי העץ, בהתאם לאמן שיצר אותן. לעיתים הועתקו הציורים מגירסה קודמת. עוד אספקט מעניין של הספר הזה הוא כי הוא לא היה ספר משלים בלבד. בפרקים האחרונים שלו רצה הרופא סהולה להאיר את עיני בני עמו בחידושי המדע של זמנו, כך יש שם הסברים אסטרונומיים ואסטרוולוגיים, והסברים פיזיולוגיים - כיצד פועלים החושים. אחד האיורים המדהימים במהדורה המודפסת הראשונה מבהיר כי סהולה הבין את עקרונות חוקי הפרספקטיבה, וכלל אותם בספרו. הצייר האיטלקי של הספר משנת 1491, שהיה בן הרנסנס, הבין מה שכתב סהולה והבהיר זאת באיורו. ציירים אחרים לא הבינו.

בספר הזה האריה יושב על כס מלכותו בתנוחה אנושית, וכתר בראשו. האם היה זה ניסיון להאנשה או חיקוי לתיאורים הראלדיים סמליים כמו על דגלים? כאן עולה השאלה איך צריך לצייר אריה מלכותי גאה או שועל ערמומי - אם נצייר כאריה או כשועל אמיתי - האם נקלוט את הערמומיות? ואיך נביע חנפנות? נוכלות? ושאר תכונות אנושיות??

הבעיה הגדולה היתה כי החל מתקופת הרנסנס אנו נכנסים לעידן של כשלוש מאות שנים שבהן האידיאל היה לצייר בנאמנות את מה שהעין רואה במציאות. בתנאים אלה היה קשה לאמן לצייר אריה הנראה או הפועל כאילו היה אדם. סגנון ציור זה שנמשך כמעט עד סוף המאה ה-19 הוא ריאליסטי, אולי רומנטי ודרמטי, אבל אין בו אפשרות לביטוי ההאנשה הנדרשת על ידי אופיו של המשל. למשל, בדוגמה של צייר גרמני משנת 1580 לערך המצייר את סיפור האריה והעכבר, נראה אריה פראי הנלכד ברשת הציידים ומנסה להשתחרר. אין כאן האנשה. ושוב אותו נושא שעשה צייר לספרו של לה-פונטיין כמאה שנים אחר כך, עדיין באותה רוח של תיאור מראה אמיתי המתחולל בסבך היער האירופאי. אם נקפוץ משם לאמצע המאה העשרים ונראה אותו נושא בספר ילדים באחד מן הגולדן בוקס האמריקניים, נראה אריה צוחק, אריה ציני וספקן, אריה אומלל. כלומר אריה עתיר הבעות אנושיות. מה אפוא קרה, איך התחולל השינוי מתיאור אריה כחיית בר לאריה שהוא מטאפורה של בן-אדם??

אחד מן האמנים אשר תרם לתפנית בתיאור החיות היה הצרפתי בנג'מין ראבייר, הוא האיש אשר יצר בסוף המאה ה-19 את הסמל המסחרי של פרה הצוחקת עבור הגבינה הנקראת בשם זה (ואש קי-רי). פרה צוחקת? אין שום חיה בעולם המסוגלת לצחוק חוץ מן האדם, ולכן ראבייר היה אחד מאלה שפרצו את הטאבו, ויצרו קריקטורה עתירת הבעות של חיות. ומאז יש לנו שפע של חיות בספרות

הילדים שיש להן תכונות אנושיות ברורות. אמן אחר שעשה זאת היה הגרמני וילהלם בוש שיצר קריקטורות שבהן פיל יכול לצחוק ולכעוס, לשם דוגמה. אכן הקריקטורה היא שאיפשרה לסוג זה של מטאפורה להתהוות. ובהמשך פותחה ההאנשה לשיאה על ידי וולט דיסני בסרטי האנימציה שלו.

נתבונן למשל בסיפור השועל והעורב כפי שצייר אותו ראבייר. יש כאן עוד תפנית בסיפור: השועל מתחנן לעורב שישייר, העורב מוציא את הגבינה ותופס אותה בצפורניו ופוצח בקרקור - השועל נמלט ומקלל "לעזאזל - העורב הארוך הזה קרא את לה פונטיין..."

צייר צרפתי אחר, שאינו ידוע בארץ, אייר את משלי לה-פונטיין בשנת 1925. שמו פליכס לוריו.³ גם הוא ממשיך את שיטת ההאנשה הקריקטורית של החיות. השועל הלבוש בפרטי לבוש אנושיים של דנדי גנדרן. הזאב הרוצה לטרוף את הטלה איננו חייט בר אלא שודד חבוש מגבעת עם נוצה, נעול מגפיים וחרב בידו, כולו אומר תוקפנות אנושית. הצרצר המזמר לובש בגדי צועני ובידו גיטרה.

האנשה מסוג זה אופיינית גם כן לספר המשלים הגדול של אפרים סידון ויוסי אבולעפיה.⁴ שאגב איננו ספר המשלים הראשון שלהם, לפני שנים מספר יצרו את ספר המשל זנב ודבש, שעוטר בציורים יפים באותו סגנון של האנשה המאפשר "לקרוא" את אופיו החביב אך מטופש של הדב ואת עורמתו של השועל. תכונות אופי אלה נרמזות על ידי מלבושיהם, תנוחותיהם והעוויותיהם. סידון חורז בקלילות ובהומור סיפור מעשה שנכתב בשפה הטבעית היום יומית של ילד ישראלי בשנת 2001. זו אמנם שפה נמוכה ואין בה רגעי פיוט, אך יש בה הומור קל להבנה, כמו כאשר השועל תוהה אם הגבינה היא "גבינה קוטג' או אולי גבינה צהובה". גם הציור הקליל שנעשה ברישום עט ונצבע בצבעי מים שקופים וחביבים, מתאר לפנינו שועל אנושי הולך על שתיים, לבוש מכנסיים או מתהדר בפרטי לבוש אחרים. קל לקרוא את אופיו האנושי ואת מחשבותיו, וחוט של הומור משוך עליו.

מכאן שהציור ידידותי לא פחות מן הטקסט ומקל על הבנת המצב המתואר, כדי שהילד יוכל להגיע בקלות למוסר ההשכל הנובע ממנו. סגנון הציור של יוסי אבולעפיה קרוב ברוחו לציורי נחום גוטמן ושל יוסי שטרן. שניים מטובי המאיירים שלנו ששניהם היו חייבים הרבה מסגנונם למאייר הגרמני הגדול וולטר טרייר, שהיה ממשיך דרכו של וילהלם בוש.

אך לא כל המאיירים המודרניים אימצו את ההאנשה מסוג זה. היו למשל שני אמנים שהשתמשו בטכניקה העתיקה של חיתוך העץ כדי ליצור תמונות לספר משלים מודרני. עבורם אין חיתוך העץ מיועד להדפסה בלבד, אלא זהו מדיום בעל פוטנציאל אסתטי אמנותי משלו. הראשון, בוריס ארציבשף,⁵ הוא אמן

רוסי שנדד לארצות הברית ויצר שם תמונות חזקות ונאות מאד בשיטה זו, שיש בהן דרמה וגם אלגנטיות והומור (בשנת 1947). והשני, אמן יהודי בשם ליאו מיכלזון אשר אייר מחדש את "משלי השועלים" של ברכיהו הנקדן גם כן בטכניקת חיתוך העץ. מיכלזון יצר בתמונותיו שילובים מבהילים וחזקים, אקספרסיוניסטיים באופיים. הספר העברי הזה נדפס בברלין ב-1921, בתקופה שבה אקספרסיוניזם והחיאה של שיטות עבודה עתיקות, כמו חיתוך העץ, היו שם בשיא האופנה. אצל ארציבשף יש הומור ודרמה, אצל מיכלזון אין הומור כלל, יש מה שהוא כמו סבל ולחץ פנימי של כל הדמויות, האופייני לתנועה האקספרסיוניסטית. הוא בוודאי לא חשב כי ספרו מיועד לילדים, אף כי השתמש בטכניקה עתיקה ומעט פרימיטיבית ונאיבית. אצל שניהם אין קריקטורה והאנשה.

בעברית יצאו לאור ספרי משלים רבים, כמו הספר האחרון שהזכרנו כאן, שלא מעטים מהם כלל לא התכוונו לשרת את צרכי הילדים, אלא נועדו מראש עבור המבוגרים.. אך אני אתמקד כאן בכמה דוגמאות מיוחדות שנוצרו עבור ילדים קטנים לפני למעלה מ-75 שנים. כוונתי להוצאת ספרים מיוחדת במינה שנקראה "אמנות", אשר הוקמה בשנת 1917 במוסקבה על ידי שושנה פרסיץ. בהיוועצות עם ביאליק וסופרים עבריים אחרים היא מינתה את א.ל. סמיאטיצקי לעורך ההוצאה. המפעל הראשון שלה היה יצירת סידרה של חוברות מצוירות לקטנים שנקראה גמליאל. כחמישה ספרי משלים נכללו בסידרה הזו. כל משל היווה ספר נאה עתיר תמונות צבעוניות מאירות עיניים... נכללו: "החתול והשועל", אולי ממקור רוסי, "התנים והפיל", ו"חמישה עוורים" ששניהם ממקור הודי, "התרנגולים והשועל", המבוסס על ממשיל יהודי צרפתי בן זמנו של סהולה הנקרא ברכיהו הנקדן, ו"לצאת ידי כל".⁶ לא נזכר מקור הסיפורים וגם לא מי היה המתרגם לעברית, אף כי נוכל לנחש ששניים מהם תורגמו על ידי ביאליק עצמו, ואחד על ידי אחד העם.

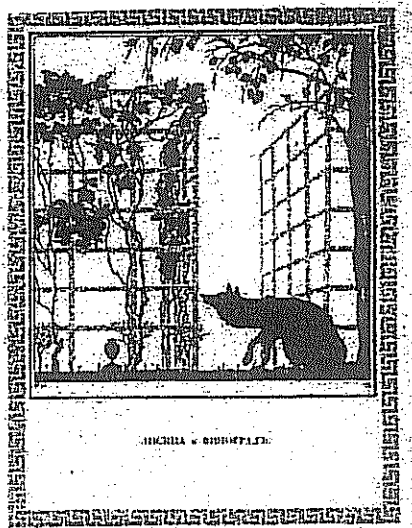
בגלל פרוץ המהפכה נאלצו הסופרים וההוצאה לעקור ממוסקבה לאודיסה. כאן מסרו את התרגומים לאיור לקבוצת אמנים יהודים צעירים שפעלו כקבוצה וחתמו כקבוצה. שמותיהם היו אפטר, חיגר, מוצלמכר וקרבצוב, שכולם נשארו ברוסיה לאחר המהפכה. ואולם כשהגיעה המהפכה לאודיסה עברה ההוצאה לגרמניה, שם בעיר פרנקפורט ע"נ המיין נדפסו הספרים העבריים האלה שהם מן היפים שראו אור בעברית. גם בהם אין הומור, אין גורמי קריקטורה או האנשה, אך הציורים נאים מאד ויפה במיוחד הסיפור על התרנגולים והשועל. אנו רואים אפוא שלספר המשלים הגדול יש עבר בן למעלה מאלפיים שנה, עבר מפואר ביותר, ועדיין אפשר לפרש את הסיפור העתיק הזה היום בכל מיני דרכים

שהן רעננות ועכשוויות, ומתאימות לרגע הזה ממש בשנת 2001 בישראל של היום.

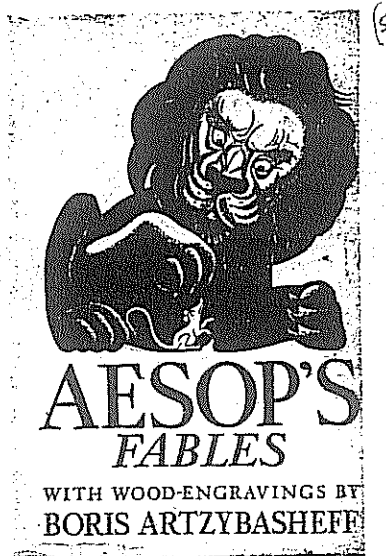
אין לי ספק שהמורים ידעו להשתמש בספר הזה כדי לעודד ניתוח וחשיבה שיאפשרו להבין את הנמשל, וידריכו את הילד "לקרוא" את הסיפור לא רק באמצעות החלק המילולי של הספר. כדאי לא פעם להפנות את עיניהם לציורים, כי הסיפור מתואר בריכוז ותמציתיות בציורים הקלילים אך עתירי הבעה של יוסי אבולעפיה, וטוב יהיה אם המורה יכוון את עין המסתכל אל הציור כדי לגלות את קווי האופי ואת מצב הרוח של הדמויות תוך כדי התבוננות בתמונות.

ביבליוגרפיה:

- (1) יצחק בן שלמה בן שלמה, משל הקדמוני, בלוית ע"ט ציורים ואחרית דבר מאת ישראל זמורה, הוצאת מחברות לספרות תל-אביב תשי"ג.
- (2) ג. ברגסון, שלשה דורות בספרות הילדים העברית, הוצאת יסוד, 1966.
- (3) אוריאל אופק, לקסיקון אופק לספרות הילדים, זמורה ביתן.

משלו קרילוב, האמן א. טארבוט, 1915, מוסקבה.
ציור צלליות היה באופנה בראשית המאה הכי

בוריס ארטיזבאשף "משלו איוווס", ניו-יורק, 1947.

ודרי ביוחס הדיבס הקס
 נולדו כני בהמות והחין
 ' העבל מונתס אל חוס
 עליות : ורח לבטה חוס
 ארזיהסי וודרטו כבל ארץ
 חגריהסי : ויקבנו כל אים
 אשר תמו הארץ וסרתו סבטי'
 כל הוקר כל נחוק תל הוקר
 על ארבע : ויקבנו אים אל
 רעחזשקו אים אית אלהכיתו
 ויאחזי הכו לבס דבר עגרי
 על כל הארצית תמוא
 קל הארץ כותבו היינוני

יצחק בן שלמה אבן סהולה - "משל הקדמוני" דפוס סונצ'ינו
 1491, מהדורה ראשונה. האריה על כס מלכות.

4

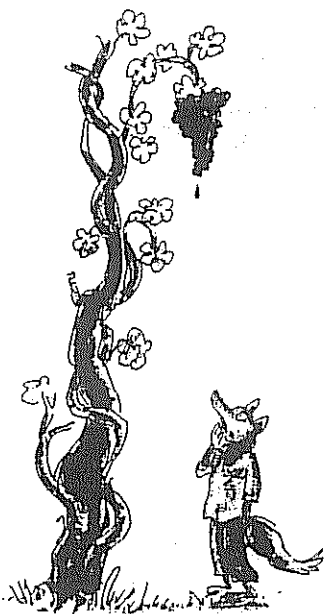
"לצאת ידי כלי" מחוך ספר משלים בעברית-אשכנזית,
 פרנקפורק עיני מיון שנת 1687.

5

"לצאת ידי כלי הוצאת" "אמנות" פרנקפורט עיני מיון 1923.
 ספר עברי מודרני לפעוטות.

6

4 יוסי אבולעפיה-האנשה של השועל לבוש והולך על שתי י"ג
בתוך "ספר המשלים הגדול".

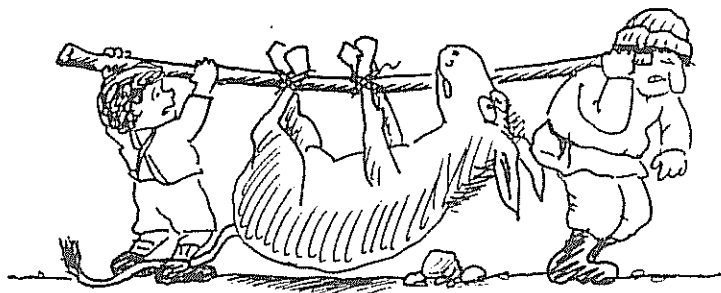
3 פליכס לוריו-משלי לה-פונטיין, 1925, פאריס.
האנשה של הזאב כשודד תוקפן, לבוש בדים,

אפרים סידון ויוסי אבולעפיה הרצו על ספרם ספרי המשלים הגדול.
אנו מביאים איורים לספר משל אבולעפיה.

התזמרת

העז נטלה פנור, הדב בחר בתף,
חמור בתצוצרה, הליל לקח הקוף.

הטוחן, הבן - והחמור

טוחן ובנו הולכים לשוק ומתאמצים לגרר
מוט ענקי עליו תלוי, קשור הפוך, חמור

ילדים ומבוגרים קולטים עליה בתקופתנו ובתקופת קום המדינה

מאת: רות רגב הרבסט

"עליכם להשתנות נערים" משפט בן שלוש מלים אומרת רבקה. מנהלת חנת הנוער לעולים הצעירים שנקלטו שם. כך בספרו של אפלפלד, **מכוות האור**. (1980, עמוד 43).

משפט זה יכול לסכם את יחסם של מבוגרים וילדים לעולים בראשית שנות המדינה כפי שהוא מתבטא ברבים מספרי הילדים והנוער כגון: **רותי שמוטי/קרן** (1973), **המצחיקה עם העגילים/רוזמן**, **מלכת שבא הקטנה/גולדברג** (1956), **לידיה מלכת ארץ ישראל/אורלב** (1991), **הקיץ של אביה/אלמגור** (1985), **שער עליה/קופר** (1990).

העולה - כמו שהוא אינו טוב דיו. עליו להשתנות. זו הציפייה הצינוזי והדרישה. ועד שכך יקרה או כדי שכך יקרה - נמרר לו בינתיים את החיים. כך למשל חבריה לכיתה של רותי שמוטי מלמדים אותה בכוונה עברית לא נכונה (עמוד 20). את יעל, מלכת שבא הקטנה רוגמים באיצטורובלים (עמ' 30) ולאביה **מהקיץ של אביה** מלכלכים בבויץ את כל הכבסים הנקיים שבידיה. יש ובסביבת העולה האומלל נמצא צדיק אחד בסדום שיקבל אותו ויעזור לו, כמו קרני חברתה של רותי שמוטי, או רגינה, חברתה של מלכת שבא הקטנה. אך אלה הן דמויות יוצאות מן הכלל שמעידות על הכלל.

כיצד אם כן ייחלץ העולה מסאגת הייסורים? משהו הירוואי צריך לקרות כדי שיקבל הכרה כאדם שווה ושייך, רותי שמוטי לדוגמא, מתגלה כציירת כשרונית ביותר וכן זוכה סוף - סוף להברה מצד חבריה לכיתה. אחר כך היא כמעט נופלת לתהום ואז בכלל הקרדיט שהיא מקבלת נוסק למרומים.

האם קיים שוני ביחס השלילי אל העולים בין מבוגרים לילדים? לא. רק הווריאציה משתנה. ילדים כמו ילדים באופן ספונטני הולכים לשיטתם עד הסוף. אך אין ספק שאת ההשראה הם סופגים לא מעט אצל המבוגרים הסובבים אותם, שמתוך אותה מגמה פועלים באופן תרבותי ומאופק. כך לדוגמא:

"יש לנו שני מדריכים ומטפלת, שללא הרף באים עלינו בטענות, ולא אחת נדמה לי כי אילו היתה ברירה בידם, היו עוזבים ומשליכים אותנו לכל הרוחות" (שער עליה/ קופר עמ' 101).

"כשדיברה אמא על המאוורר העיפה בה הגברת אברהמסון מבט תוכחה 'הנייה למה כל דבר מפריע לך' רק לך! ובחנות השתררה דממה גדולה" (הקנין של אביה עמ' 36).

"מרים (האם המאמצת של לידיה ר.ר.) איפה התיק הגדול ששמתי כאן למטה? איזה תיק לידיה? התיק שלי שנתתי לך לשמור-אחה התיק עם הבובות. נתתי את הבובות לפעוטונים ולגן הילדים. חשבתי שאת כבר ילדה גדולה... מה את בוכה?" (לידיה מלכת ארץ ישראל/אורלב).

יתרה מכך, גם כשהילדים כבר מקבלים את רותי שמוטי בזכות היותה ציירת, המורה מנסה לקטוע את השתלבותה החגיגית על-ידי הבהרת העדיפויות לתלמידיה:

"כראש וראשונה צריכה רות ללמוד עברית כראוי ורק אחר-כך בזמנה הפנוי, רשאית היא לעסוק בהכנת קישוטים". (רותי שמוטי עמוד 81).

על "עונש" שנותנים יחד, מבוגרים וילדים לעולה טרם ציית לפקודה להשתנות נוכל לקרוא בספר (או לצפות בסרט) **הקנין של אביה/אלמגור**, בפרק "יום ההולדת". האם ובתה יושבות לבדן אל מול השולחן הערוך כל טוב ומצפות לאורחים שיאכזבו עד דמעות.

אבל כל זה קרה מזמן, כשכמו המדינה גם טוב לבם של האנשים היה עוד בחיתוליו. היום לעומת זאת הוא שופע, כך לפחות בחלק ניכר מספרות הילדים שעניינה קליטת האתיופים. כגון: **סוכת שלם/ יאיר (1995)**, **ילד של שוקולד/ כהן (1998)**, **אבא חום/שמואל (1991)**, **דסטה ואני/שמואל (1990)**, **הרפתקאה באוטובוס/עקביא (1986)**, **מבצע משה/רון פדר (1999)**.

אנו נמצא מבוגרים וילדים שיחסם אל העולים חיובי ביותר רק מצד הילדים הקולטים לא תמיד מיד בהתחלה אבל גם אז מידע שייאסף אודות האתיופים ותרבותם או דמות מבוגר שתסביר/תתווך/ תהדק את הקשרים בין העולים לקולטים - יביאו את כל היחסים למקומם בשלום. וכל זאת עוד מבלי שום פעולה הירואית מצד העולה!

כך למשל מקבל אילן את העולה דסטה: "אמרתי לו שבשבילי הוא כמו אח ושהוא יכול להיות שותף בכל המשחקים שלי" (דסטה ואני/שמואל).

וכך מקבל עילם את העולה ראובן: "תיכנס, איזה יופי יש לי אורח קוראים לי עילם ולך, מה שמך? איפה אתה גר? ... אולי אתה רוצה מכונית ואולי אופנוע? **בגלל אופנוע אדום/וולמן**). ועתה קבלו גם את המבוגרים החביבים: אמו של עילם מחזירה את ראובן האתיופי לביתו ובאותה הזדמנות נכנסת ליצור קשר עם הוריו ומשפחתו (**בגלל אופנוע אדום/וולמן**).

הננת עוצרת את תכנית הלימודים בגן, לאחר שאמרה אחת הילדות לגיל האתיופי שהוא מלוכלך בשל צבעו, ופותחת מיד במערך דידיקטי שמטרתו החלפת האסוציאציה של צבע חום מלכלוך לשוקולד (**ילד של שוקולד/וולמן**).

משפחתו של אילן ומשפחתו של דסטה האתיופי נוסעות יחד לטיול לירושלים כגיבוי לחברות שצמחה עתה בין שני הילדים.

מהם אם כן בכל זאת ההבדלים בין המבוגרים לילדים ביחסם לקליטה אותה ספונטניות שהיתה לרועץ אצל דמויות הילדים בספרות על תקופת קום המדינה הופכת עתה לתקופת החוזק שלהן.

אילן ממחר לגשת לפגוש את העולים פנים מול פנים בעוד אמו נשארת נרגשת ליד הרדיו. עוד הוא מצליח ליצור קשר עם דסטה האתיופי למרות שאינם יודעים ילד שפת רעהו. הם אינם זקוקים לשפה בשעה שהם יכולים לשחק כדורגל (דסטה ואני/שמואל).

מגדילה לעשות חבורת הילדים בספר **מבצע משה** (רון-פדר), כאשר בני כיתתם מסתייגים מן הילדה האתיופית, הם פשוט דוהרים במנהרת הזמן ובשובם מביאים את כל המידע הנחוץ על מורשת האתיופים, כדי שהילדה תיקלט בכיתתם כראוי.

כל המבקש להכין את המקום עתיד-הרוחניות וברוך-הכישרונות הקרוי אירופה יקרא את ספר זיכרונותיה הבלתי יומרני של רות גלסברג גולד. הוא כולל מידע מרתק על הימים שקדמו למלחמה ועל המלחמה עצמה, שהחריבה את קהילת בוקובינה. אחרי המלחמה היטלטלה רותממקם למקום, אך נשאה עמה את זכר ארץ הולדתה בכל אשר הלכה. נאמנותה לשרשיה והצורך לספר כיצד הצליחה להינצל... הם ממהותו של ספר זיכרונותיה

אהרון אפלפלד, סופר, חתן פרס ישראל

בעדותה של רות גלסברג גולד ימצא הקורא העברי תיאור מזעזע של חיי הילדים בבתי יתומים ושל הלבטים שפקדו צעירים יהודים שנדרשו להכריע בין הקומניזם שהצילם מציפורני הנאצים ובין שליחי התנועה הציונית. כושר ההישרדות של הילדה בת האחת-עשרה מעורר התפעלות.

פרופ' צבי יעבץ, חתן פרס ישראל

דברי ביקורת על ספרה של רות גלסברג גולד, אתמולים אבודים, בהוצאת "יד ושם", תש"ס

ילדת הקשת בענן

מאת: נעמי שמואל

אומנם מדובר בסיפור דמיוני, אבל יש בו אלמנטים מהמציאות, ויש בו מסרים חשובים גם לקולטים וגם לנקלטים. הספר מספר על משפחה רב-תרבותית: האם מאתיופיה והאב מארצות הברית, ולהם שלוש בנות. ובכן במציאות אני מאנגליה ובעלי מאתיופיה, ולנו ארבעה בנים.

המשפחה בסיפור עוברת מקום מגורים, והספר מלווה את הבת הבכורה, מסקרו, שנולדה בארץ, עם הקושי שלה להתאקלם במקום חדש. קושי שמבטא את הבלבול שהיא חשה בזהות שלה, ואת תהליך ההגדרה העצמית של ילדה בגיל העשרה. מציקים לה בגלל שמייחסים לה סטריאוטיפים של עולה חדשה מאתיופיה:

"הנה עולה מאתיופיה, הנה עולה מאתיופיה! שמעתי קריאות. הסתובבתי ולא ראיתי מאחורי שום ילדה מאתיופיה. ילדים התחילו להתקהל סביבי, ועדיין לא קלטתי שהם מתכוונים אלי". והדרך שלה להתמודד, בשלב זה, הוא להתכחש לצד האתיופי שבזהות שלה:

"אני לא מאתיופיה! צעקתי.

הילדים השתתקו. לא יכולתי להכיר להם בעיניים. המילים פשוט קפצו לי מהפה, כדי להשתיק אותם. היה בהם אמת, והיה בהם שקר, הן עזרו לי להיחלץ מהרגע המביך הזה. אבל עדיין לא הבנתי באיזה מחיר".

מחקרים מוכיחים שילדים מהגרים מארצות שונות, בכל העולם, עוברים קשיים במעבר הבין תרבותי. אבל הדבר הבולט ביותר בכל המחקרים הוא שהיכולת שלהם להתגבר על הקשיים ולהתאקלם בצורה הטובה ביותר תלויה במידת הקבלה של הסביבה הקולטת לעולם שממנו בא הילד: הכוונה לקבלת הילד עם הזהות התרבותית שלו, ולא בדרישה מתמדת שיחליף את זהותו התרבותית על מנת להיות שייך במקום החדש.

אני מכירה את זה לא רק ממחקרים. גדלתי כמה מטרים מפה - בסמטה קטנה, רחוב פטרסון, ובגיל 11, אחרי מלחמת יום כיפור, חזרתי עם משפחתי לאנגליה. בהרבה מובנים אני היא מסקרו.

"כשחזרתי מבית הספר, פתחתי את הארון והתחלתי למיין את הבגדים שלי. את שתי החולצות

שאבא של עדי הביא לי מאדים אבכה דחפתי מאחורי ערימת החולצות. על ראש הערימה שמתי את החולצות שסכא מאמריקה שלח לי בשנה שעברה - עם הדפסים של ניו יורק ומיאמי. את שתי השמלות שסכתא מקצרין תפרה ורקמה עבורי שמתי מאחורי האחרות, וניחמתי את עצמי שממילא אני לא אוהבת ללבוש שמלות. מקופסת סיכות השיער שלי הוצאתי את כל הסיכות בצבע ירוק, צהוב ואדום. הייתי עסוקה במחזיקת השם מסקרם מתיק האומנות שלי, כשאמא נכנסה לחדר.

'מה את עושה?'

נבהלתי כאילו תפסה אותי מבצעת פשע".

בגיל 12 כשחזרתי עם הורי לאנגליה הייתי צריכה ללכת לטיול כיתתי. ערב לפני אימי תפסה אותי עם תרמיל הטיולים שהבאתי מהארץ מוחקת את סמל המנורה והשם "ישראל". גם אני לא הבנתי אז את משמעות הדברים. לא הבנתי גם את התגובה הקשה של אימי, ניצולת השואה. כילדה, גם אני הייתי מאוד מבולבלת בזהות שלי, אבי לא היה יהודי.

כמה פעמים אנחנו פוגשים אנשים מבוגרים שהדחיקו את זהותם האמיתית, ובגיל מאוחר מחפשים אחריה? ובעצם ההדחקה היא תוצאה של לחץ הסביבה: המסר הסמוי או הגלוי שעם הזהות הספציפית הזאת אתה לא יכול להיות שייך לפה. בסיפור, הסבתא האתיופית של מסקרם עוזרת לה באמצעות סיפור עממי, הממחיש שדווקא בשורשים שלנו טמון הכוח שלנו להתמודד עם המציאות: "לפני שנים הייתה אשה באתיופיה שלא חיה בשלום עם בעלה. כל יום היו בני הזוג רבים ומתווכחים, וכל מה שניסתה האישה לעשות כדי לשפר את המצב לא הועיל. אובדת עצות ועצובה מהמריבות והוויכוחים, הלכה האישה למכשף גדול וביקשה תרופת אהבה.

'אולי יש לך קסם שיכול להחזיר לבעלי ולי את האהבה?'

'אם תצליחי להביא לי שלוש שערות משפמו של אריה אוכל לתת לך תרופה מתאימה.' אמר המכשף.

חזרה האישה הביתה מיואשת ועצובה. 'איך אשיג שלוש שערות משפמו של אריה?' חשבה, 'רק אתקרב לאריה והוא יטרוף אותי!' אבל הרצון לחיות באושר ובאהבה עם בעלה לא הניח לה. לכן חשבה וחשבה עד שעלה בראשה רעיון. בוקר אחד הלכה אל אחד השכנים וביקשה שישחט עבורה כבש. את הבשר חילקה לחתיכות, שמה אותן בשק, ויצאה ליער לחפש אריה. כאשר הגיעה ליער טיפסה על אחד העצים וישבה על ענף גבוה. לאחר שעות רבות של ציפיה ראתה אריה מתקרב ובא. זרקה האישה מראש העץ חתיכת בשר מהשק. אכל האריה ושבע והסתכל למעלה לראות מניין בא הבשר.

למחרת חזרה האישה וטיפסה על העץ, אבל הפעם ישבה על ענף נמוך יותר. כשבא האריה השליכה לעברו שוב חתיכת בשר. ביום שלמחרת התקרבה האישה עוד אל האריה. כך האכילה אותו יום יום, במשך חודש ימים, ובכל פעם העזה וצמצמה את המרחק ביניהם. ביום השלושים

יורה האישה מהעץ והאכילה את האריה מכף ידה. כאשר סיים האריה לאכול, שלחה את ידה וליטפה בהיסוס את רעמתו. האריה הניע את ראשו, אבל לא ברח. אז תלשה האישה בעדינות שלוש שערות משפמו, נתנה לו את הבשר שנתר וחזרה הביתה. למחרת השכימה האישה בלב שמח והלכה אל המכשף.

'הצלחת?' שאל המכשף.

'כן!' קראה האישה בגאווה.

'באמת הבאת לי שלוש שערות משפמו של אריה?' התפעל המכשף.

'הנה הן בכף ידי'. הושיטה האישה את ידה ובה שלוש השערות משפם האריה.

'כיצד עשית זאת?' שאל המכשף המופתע.

סיפרה לו האישה כיצד במשך חודש ימים האכילה את האריה, עד שהתרגל לאכול מכף ידה.

'ועכשיו' ביקשה, 'תן לי את תרופת האהבה שהבטחת לי'.

'אין לך צורך בה', אמר המכשף.

'מה?' נדהמה האישה, 'אחרי כל המאמץ שעשיתי לא תיתן לי את התרופה?'

חיך המכשף וענה: 'לך אין צורך בכשפים, וגם לא בשיקוויי אהבה. אם הצלחת להתקרב

בסבלנות ובאומץ לאריה מסוכן כל כך, וודאי תצליחי, בהרכבה פחות מאמץ, להתקרב לבעלך

ולהשיב אליך את אהבתו."

המסר הוא שהכוח והיכולת להתמודד נמצאים בשורשים, בקבלת הזהות העצמית

בגאווה, ולא בהכחשתו. זה מסר שהרבה מאוד ילדים מתחברים אליו.

מכתב מילדה בבית ספר עלומים בקרית ים:

"אני נורא אוהבת את הספרים שלך כי הם מזכירים לי הרבה דברים במציאות היום-יום. אני לא

אתיזפית או כושית, אבל קורים לי דברים מאוד לא נעימים, ואז, אני נזכרת בספרים שלך,

ומשתמשת בעצות של מסקרים, והם ממש עוזרות לי."

בסוף הספר אבא של מסקרים אומר למורה שלה שהיא "ילדת הקשת בענן": "אני מתכוון לך

שבאישיות שלה היא מבטאה את המגוון התרבותי העשיר שהיא גדלה בתוכו, על כל גווניו."

והאמא מוסיפה: "כל ילדי ישראל הם קשת בענן, כולם תערובת עשירה של תרבויות שונות.

חשוב לתת לזה ביטוי, ולא לנסות ולטשטש את הכל לתרבות ישראלית אחידה חסרת גוונים."

לקח לי הרבה מאוד שנים להבין שאדם יכול לכלול בתוכו הרבה מרכיבי זהות

ועדיין להיות שלם ושייך, לא שברירי ותלוש. אולי יגידו שספר זה יותר מידי

אופטימי ופשטני מבחינת הקלות שבה מסקרים מצליחה להפוך את מקומה בקרב

הילדים לאחר שהיא מספרת את סיפורה האמיתי. אבל לדעתי ספר לא חייב

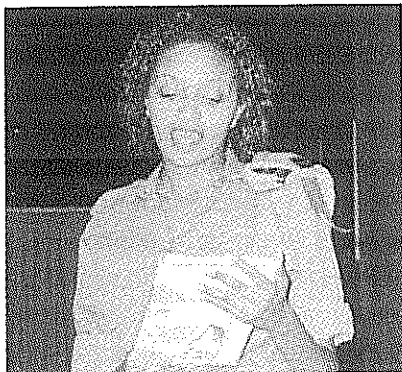
בהכרח לשקף את המציאות הקשה שאנו חיים בתוכה, אלא לתת לקוראיו תקווה

למציאות טובה יותר, ובין השורות לטפח בהם את האמונה והאומץ להגיע לשם.

קליטת אתיופים

מאת: פרדה נצנת

שתי מטרות להרצאתי בנוגע לספר

א. מטרה ראשונה: - חינוכית
הספר לבד מהיותו ספרותי, הוא משמש גם להרבה מטרות חינוכיות. קיומו של ספר זה משמש המון גאווה לעדה האתיופית, בייחוד אצל אלה שבטחונם העצמי נמוך, עקב כך חושבים כי לנו אין דברים אשר בהם נוכל להתגאות כמו ספרות. בנוסף - אחת הבעיות בקליטה והיווצרות הפער בין הקולט לנקלט הוא הפחד להיחשף למשהו חדש, משהו שהוא לא מודע. ספרות היא אחת מהדרכים לחשוף את התרבות שלנו, שבינינו, וכך לצמצם את הפערים, העברת המסרים החשובה הזו צריכה לבוא ממוסדות חינוכיים בתור חובה. מעין מוסר השכל וחוכמת חיים.

ב. מטרה שנייה: לימוד ספרות לשמה.
בראש ובראשונה כמו שלומדים ספרות מעולמות שונים, ספרות אמהרית תהיה חלק מזה, בייחוד. אמנם אני אשת ספרות גדולה אך אני חושבת שקיימת ספרות יפה נוספה באמהרית, עם סגנון כתיבה מיוחד, שלא יתואר. הספר הזה כולל בתוכו שבעה סיפורים.

שלושת סיפורים: "אפרסתא" "מחבואים" ו"אדמה עשירה"
עוסקים בחשיפת אורח החיים של הסביבה הכפרית האתיופית, ההווי האתיופי ודברים על מה שעובר על היהודים באתיופיה. חשיפה ספרותית זו מצטרפת למטרה החינוכית וע"י כך תורמת לקליטה טובה וצמצום הפערים.
הייתי רוצה ברשותכם להתרכז בשאר הסיפורים שהם סיפורי ילדים, שיש בהם סיטואציות אוניברסליות, וערכים כמו "חברות" "משפחה". "ילדי רחוב" "הילד והגשר" ו"ילד על חוט" הם סיפורים שבמרכזם ילדים, שהרקע שלהם מבחינה משפחתית קשה. הם מראים לנו איך אותם ילדים מתמודדים עם הקשיים שלהם. הסיפורים משקפים מציאות קשה אבל אמיתית. כשילדים קוראים על מציאות זו ועל הגיבורים המתמודדים עמה - הם מזדהים עם הגיבורים. מצד שני למרות המציאות הקשה יש גם אופטימיות. למשל: בסיפור "ילדי רחוב" אפשר לראות את ערך המשפחה וערך החברות: איך המציאות הקשה מבגרת את הילדים. את

מטבע הכסף שהרויח מעבודה של יום שלם הילד שולח אותו לאימו למרות שהוציאה אותו מהבית. יש חוש צדק שבא על סיפוקו. שוב בסיפור "הילד והגשר" עוסק במריבות בין ילדים, שזו סיטואציה אוניברסלית. הסיפור הזה מתאר מורכבות ריגשית. מצד אחד המספר מספר על הילד הרע העושה כל מיני דברים רעים, ומצד שני ראוי לציין על תכונות האומץ שהוא מגלה. בסיפור הזה המורכבות הריגשית יכולה לעזור לילדים להבין ולדבר על רגשות דומים שקיימים גם אצלם, ובכך לעצב את אישיותם בחוסר רגשות אשמה וחששות.

"הסיפור": ילד על חוט מספר על ילד שמאוד רצה לראות משחק כדור רגל, כשהמציאות לא בדיוק מאפשרת לו (אין לו כסף...) למרות הכל הוא מצליח לראות את המשחק ע"י התושיה שלו. זה משהו שילדים יכולים להזדהות איתו. עוד אלמנט נוסף אשר הייתי רוצה לדבר עליו הוא: הדימויים, והסלנג. הדימויים

אני חושבת שאחד מהדברים שמייחדים את הספרות האמהרית הוא הדימויים הכ"כ המעמיקים, והבולטים.

גם בספר הזה לפחות בחלק מהם מתוארים דימויים אוניברסליים, שכל אדם בכל מקום יכול להתחבר אליהם למשל:

בסיפור "ילדי רחוב": עמודים: 42, 44, 45.

ובנוסף בחלק מהסיפורים בספר ישנם גם אמירות סלנג. סלנג מחייה את הסיפור ונותן לסיפור מימד מאוד עכשווי - וזה שוב מקור הזדהות לילדים, (הסלנג דוגמא בסיפור "ילד על חוט" עמ' 66 - 65, המתרגם בסיפור היה נאמן להעביר את שפת הרחוב שתיארו שם.

סיכום.

קיומו של הספר הזה ההוא אחד הצעדים החשובים ביותר שנעשו למען הקליטה. כמו שצינינתי למעלה, מעבר לתרומתו הספרותית הוא תורם רבות לגאות העדה, ולתחושת ביטחון עז.

ומתוך כך החלום שלי הוא: לראות את הספר הזה עומד במדף יחד עם שאר ספרי הקריאה החשובים של הילדים. אני בטוחה שתרומתו של ספר זה כפולה בכך: שלילד האתיופיה הוא יהיה מקור גאווה, ומצד שני גם לילד המקומי, לא העולה, תהיה הזדמנות להציץ לעולם אחר שלא הכיר עד כה ולשנות את יחסו השלילי לילד הזה.

יום החרגול וימים אחרים

מאת: דורית אורגד

סיפור עלייתם של יהודי אתיופיה ריתק אותי מאז שנחשפתי אליו לראשונה, משהחלו להגיע ארצה, וקסם המפגש איתם לא התפוגג עד עצם היום הזה.

ההיכרות הראשונה שלי עם בני העדה המופלאה הוליד את הספר **שבועת האדרה**, שבו אני מתארת את חייהם בארץ

מוצאם, את מסעם רווי הסבל מאתיופיה לסודן, ואת הנחיתה הקשה במציאות החדשה שנתקלו בה עם בואם הנה.

בשעת כתיבת **שבועת האדרה** (שנמשכה שנתיים) כוסס בי צער גדול - צער על הקורבנות שנאלצו להקריב כדי להגשים את חלומם לבוא לחיות איתנו, וצער על המפגש הכואב עם המציאות הישראלית השונה מזו שתוארו לעצמם בעת המסע הנורא.

מתוך האמפתיה והחיבה שעוררו בי המשכתי לעקוב אחריהם, ודברים שקראתי עליהם בעיתונות היומית גרמו לי מורת רוח וצער. אספתי את הכתבות, המאמרים, את המחקרים שהתפרסמו על קליטתם, ופגשתי אנשים שעובדים איתם במסגרות שונות - אנשי משרד החינוך, הקליטה, רופאים שמטפלים בהם, והיה מדהים להיווכח בכל פעם מחדש בפער שבין התמונה המתקבלת על העדה הזו מקריאה בעיתונות, לבין הדיווח הנלהב מפי מי שבאו איתם במגע.

ההתעניינות שלי בנושא הולידה סיפורים קצרים, כמו - "צ'ארנוש", (סיפור שהתפרסם לראשונה בכתב העת **במחנה**, והסיפור "השם שבחרה לה סבתא" - שניהם נמצאים בקובץ הסיפורים - **מסמור הערב**. אך הרגשתי שאין די בסיפורים הקצרים האלה לבטא את מה שיש לי לספר עליהם. נוכחתי שהצטבר אצלי חומר גלם מרגש לסיפור ארוך, לסיפור שעשוי לתפוס את לב הקורא ולהרטיט אותו באנושיותו, בעדינותו הרבה, ברגישותו, באפשרויות ההירואיות הטמונות בו, וכך נכתב הספר החדש הזה - **יום החרגול וימים אחרים**.

כתבתי על נערה ששמה באתיופיה היה אסמרן', ובארץ החליפו לה אותו לאסנת. ואסנת, הלומדת בכיתה ו', בבית ספר ממלכתי דתי בנתניה, מרגישה שונה ורחוקה בכיתה, חרף מאמצי המחנכת שלה, רחל, לקרב אותה. אגב, לא כל המורים בספר קורצו מן החומר שקורצה ממנו המחנכת המצוינת רחל. לשתי חברותיה של אסנת

מבנות העדה, הלומדות בכיתה המקבילה, אין אותו המזל מן הבחינה הזאת. מתוך מה שהעלה מחקרי על העדה האתיופית בשלבי קליטתה, אני מתארת בספר מצבים אופייניים, כגון המשבר שנוצר כתוצאה משינוי מעמדם של האשה והילדים במשפחה. לשם הדגמה, אביה של אסנת, שבאתיופיה היה זה שפרנס את המשפחה, עכשיו הוא תלוי באשתו שעובדת ומרוויחה כסף, בעוד הוא מובטל. הוא מרגיש פגוע ועוזב את הבית, אף שהאם נמצאת בהריון. המצב הקשה מטיל על הנערה המתבגרת מטלות מסובכות, ובתחילת הסיפור היא מצטיירת כמי שאינה מצליחה להתמודד עם הקשיים שמציב לה גורלה. היא תלושה מחברת בנות כיתתה ואינה משקיעה בלימודים. מן היומן שהיא כותבת מתקבלת תמונה עגומה של בעיות כלכליות, של צער פרידה מן האב, דאגה לאם, אי הבנות במישור החברתי, מבוכה, געגועים לאתיופיה, לקרובי משפחה שכבר לא בחיים, ולעיתים אף יאוש. משפחה ישראלית וותיקה, משפחתו של נהג האוטובוס שהסיע את אמה של אסנת לבית היולדות, מגלה עניין במשפחה האתיופית, והמחוות הקטנות מצד המשפחה הזאת חודרות כקרני אור לקיום הקודר המתואר לעיל. אבל השינוי הגדול בחיי הנערה אינו נובע מהתערבות היצרנית. היא מוצאת על המדרכה ספרים ישנים העוסקים בתולדות היישוב היהודי בארץ, ולאחר התנסות מביכה, כשהיא נשארת לבדה בבית ואין לה במה להעסיק את עצמה, היא מתחילה לקרוא בספרים שמצאה. הדברים המסופרים שם מרתקים אותה ונחקקים בזיכרונה, ובמבחן הבא בידיעת הארץ היא מצליחה יפה וזוכה למחמאות המורה. הצעד הבא שלה הוא להירשם לספרייה הציבורית, שם הוא מחליפה ספרים בכל שני וחמישי. הישגיה של הנערה בלימודים משתפרים כתוצאה מן הקריאה המרובה, ובסוף שנת הלימודים הוא מאובחנת כנערה מחוננת. היומן של אסנת מתאר, בצד ההתרחשויות החיצוניות, את חיי הרגש שלה כנערה מתבגרת ומביא את ההתכתבות שלה עם אביה, שנסע לאתיופיה לנסות להתחקות אחר עקבותיה של אחותו הקטנה. אסנת מבקשת ממנו לחפש גם את אביה של חברתה מרים, שנעצר באתיופיה ולא נודע מה עלה בגורלו. למרות הקשיים שאני מתארת, וכל תיאור כזה תובע ממני הזדהות מלאה, לא הייתי עצובה בשעת הכתיבה כפי שהייתי כשכתבתי את **שבועת האדרה** ובניגוד לסיום הטראגי של **שבועת האדרה**, שלצערי הוכיח את עצמו כאמיתי, מסתיים הספר **יום החרגול וימים אחרים** בנימה אופטימית. אני מתפללת שכשם שהמציאות אימתה את סופו של הספר הקודם, כך יתאמת גם הסוף הטוב של הספר החדש הזה.

"ונשפנו בתיאבון עצום את הריח הקסום"
 על ספרה של חיה גילאור, "פלא נשיקות ועוד"*
 מאת: לאה חובב

חיה גילאור היא משוררת, וכזאת היא נשארת גם כשהיא כותבת פרוזה. מסיפוריה בוקעים שירה, דימויים, מטאפורות ותיאורים של יפי הטבע. כל אלה כתובים בהתרגשות. הכותרת למאמר זה לקוחה מתוך סיפור המתאר את שמחת הילדים לקראת היורה, ו"באוור היה מין ריח רענן, כמו בושם", אותו נושמים "בתיאבון עצום". חיה גילאור היא חברת קיבוץ המעפיל, וקרבנה לטבע משתקפת היטב ביצירותיה.

בספר "פלא נשיקות ועוד" שמונה-עשר "סיפורים קצרצרים מאוד", כפי שמגדירה המחברת בכותרת המשנה. היא גם מודיעה זאת לקוראים כפתיחה לספר, ש"אפשר להתחיל לקרוא בו באמצע, בהתחלה, או איפה שרוצים". זו מעלתם של סיפורים "קצרצרים", שאין כל זיקה בין סיפור למישנהו, לא עלילתית ולא בגיבורים. אלה משתנים בסיפורים השונים. כך ניתן לילד הקורא לרוץ בספר הלך ושוב, כמו בספר שירים.

בספר שני מוטיבים מרכזיים: היחס לטבע והילד ועולמו. אלא שהסיפורים בספר אינם נחלקים על פי מוטיבים אלה. הם מעורבים זה בזה, והמוטיבים חוזרים וצצים תוך וריאנטים ותת-מוטיבים: גם בכתובה על נושאי הטבע הגיבורים הם ילדים, והטבע משתקף מנקודת התצפית שלהם ומתוך תחושותיהם.

השמש מהווה חידה בעיני הילדים: זריחתה, שקיעתה וחומה. בסיפור "זהב בעיניים" קמים ירון ורינת השכם בבוקר לראות את הזריחה. המחברת אינה מסתפקת בתיאורי הזריחה, כגון: "פרצו פסי זהב מההר אל השמים", אלא בהשפעתה על הילדים: "שמחה רכה בעיניהם וזהב במבטם". צירוף זה יוצר את היסוד הלירי שבסיפורים.

השמש מואנשת כשם שאובייקטים אחרים מואנשים בספר, כפי שהולמת תפיסת הילד. בסיפור, "כשאת כזאת נפלאה", פונה הילד אל השמש ומדבר אליה במישרין: "שמש, את כל כך מסנוורת... רק לפנות ערב, רואים שאת כזאת נהדרת.

* חיה גילאור, פלא נשיקות ועוד, משכל - ידיעות אחרונות וספרי חמד, 2001, סדרת דובונים.

את מתקשטת בסגול, כתום ובאדום, וצובעת בצבעי ארגמן את קצה השמים ואת הים". תמונה מוחשית זו של שקיעת השמש, אהובה על הילד הדובר, אך גם מצערת אותו: "אז למה דווקא כשאת כזאת נפלאה - את נעלמת באופק?" בשאלה זו ששואל הילד מסתתרת גם תהייתם של המבוגרים: מדוע מסתלק הטוב והיפה מן העולם?

היחס לטבע בולט באהבת בעלי-חיים. בסיפור "זהירות!" יושבת הילדה הדוברת "דבוקה לספסל", "כאילו אני פסל", כי ציפור התקרבה ממש ליד רגליה. הילדה שאינה רוצה להפריע לציפור רצה להביא לה פירורים, והציפור עפה. "היה כל כך עצוב בלי הציפור. ממש התגעגעתי אליה". ומה גדולה שמחתה: "ציפורי חזרה אלי עם כל ידידותיה". הדברים נאמרים בקיצור ובתמציתיות, כמו בשירה, והמעבר מתחושת העצב לשמחה מהיר ומפתיע.

המוטיב השני, עולמו של הילד, מגוון ומופיע בסיפורים רבים. תפיסת הילד את המציאות באה לידי ביטוי בסיפורים בהם מתבונן הילד הן בעצמו והן בזולתו. הגילוי המפתיע את הילד הקטן בסיפור "פלא": "יש כל כך הרבה פנים - ואיך זה שכולם - כולם שונים". ובהביטו במראה הוא קורא: "הפלא ופלא - שבכל העולם כולו רק לי יש פנים כאלה!" - זו תובנה שאליה מגיע הילד, אך שונה היא מן התפיסה המבוגרת המנוסחת בתלמוד (בבלי, ברכות נח, ע"א) ובמדרש (מדרש תנחומא, פרשת פנחס, י'): "כשם שאין פרצופיהם שווין זה לזה, כך אין דעתם שווין זה לזה. אלא כל אחד יש לו דעת בפני עצמו". כאן מוסיפים חז"ל את השוני בדעת, מתוך ראייה פנימית של האדם, דבר שהילד הקטן אינו מסוגל להבין ולבטא, שכן ראייתו חיצונית.

תפיסתו של הילד הקטן היא אגוצנטרית, ואין הוא מבחין בינו ובין העולם, אין הוא יודע מה הסיבה והגורם לתופעות השונות. הילד הגדל חש שכל בגדיו מאשתקד "התכווצו". אין הוא מבין שה"אשמה" היא בו, והוא תולה זאת בעולם החיצוני: "כנראה בארון יש כישוף".

סיפור קצרצר ומרוכז, "מזל", בא להמחיש כיצד תופס הילד את שמו. כאן משחקת המחברת עם שם שנלקח מן הטבע: גל של ים והילד גל. הילד הדובר בסיפור זה מגיע להבחנה יפה בין השניים:

מזל שאני לא גל של ים!	אני הילד גל!
כי הגל הגדול של הים, כשהוא מגיע לחוף -	וכשאני יוצא מהים אל החול -
הוא נעשה קטן ונבלם -	אני
ובסוף לגמרי נעלם.	ממשיך
אבל אני לא גל של ים!	לגדל!

בתמציתיות ציורית נתנה לנו חיה גילאור גם את תמונת גלי הים הנעלמים בהתנפצם אל החוף, וגם את תחושתו של הילד, החש בגלים הגדולים בתוך הים, אך בשאיפתו להיות גדול הוא מרגיש בעליונותו על גלי הים כשהוא על החוף, ורואה באפסותם, כמו שאמר משורר התהלים (קד, ט): "גבול שמת בל יעבורון, בל ישובון לכסות הארץ". סיפור זה דומה לשיר בטוריו הקצרים (פרט לטור השני), ובחריזה הממקדת: נבלם/ נעלם/ גל של ים. בסופי השורות מרוכזים הרעיונות המרכזיים, חול/ לגדול. ציור ורגש משולבים כאחד, ומוצאים ביטויים גם בצורה הגראפית של היצירה ובגודל האותיות.

עולמו של הילד מתבטא במשחקיו וביצירותיו. בשלושה סיפורים מציירת לנו חיה גילאור את יצירתו של הילד: ציור בצבעים ("אני והילד והקשת בשמים"), משחק יצירתי בפלסטלינה ("הפלסטלינה שלי") ובנייה בחול על שפת הים ("מה עשית לי, הים?") בשלושת הסיפורים בולטת שמחת הילד ביצירתו ובגילוי המפתיע של תוצאות מעשיו. והרי זו דרכה של יצירת אמת, המביאה שמחה ליוצר והפתעה שלא חזה אותה מראש. הבעת הרגשות אף היא מודגשת בסיפורים: "שמחתי מאד", "ואז, פתאום, הייתי כל כך נרגשת, כי הילד ואני גלינו בשמים - קשת!" משחק הפלסטלינה, כנגד זה, מתסכל מעט את הדוברת: "אבל אוי! - במקום אוטו יצא בן אדם!" אולם אין כאן יאוש וכעס, אלא השלמה ונסיון מחודש: "אין דבר, תהיי אוטו עכשיו".

גישה אופטימית זו מאפיינת את סיפוריה של חיה גילאור, שהיא ניצולת שואה ששרדה ובנתה ביתה בארץ. השמחה והתודה על כך מבצבצים ברבות מיצירותיה. משחק הילד בחול שעל שפת הים יכול לסמל את חייה של הסופרת. הילד בונה בחולות מנהרה וחומות, כביש ומגדל, "ואז - פתאום - בא גל גדול - התחיל לזרום - סחף את החול... חטף לי הכל". זהו החורבן הפתאומי - תרתי משמע - הבא על הילד התמים. אולם גישתה האופטימית של המחברת מועברת אל גיבור הסיפור: "לא נורא..." "ובמרץ רב התחלתי לבנות הכל מחדש". גם כאשר הוריו קוראים לו לארוז ולעזוב, הוא אופטימי: "אין דבר..." "כי אני יודע שאחזור לחוף הים, ושוב אבנה לי מגדל וארמונות". במקום להתעצב, משרה המחברת תחושה של ביטחון בעתיד ובאפשרות לשוב ולהתחיל מחדש. הרגשת הגבורה והביטחון בולטת בסיפור "מי יותר גיבור", שבו מופיע המוטיב הנפוץ בספרות ילדים: הפחד מן החושך. בסיפור יש ביטוי לפחד, אך גם התגברות עליו בכוחות הילד: "קפצתי מהמיטה והדלקתי את האור... אבל החושך נעלם! הוא נבהל וברח מהחשמל..." ילד זה אינו נעזר בהוריו, אינו נכנע להרגשת מסכנות ופחד, אלא קם ועושה מעשה. זו השקפתה של המחברת על דרך האדם בחיים, השקפה המובעת בסיפור קצר ופשוט ולא בדרך של הטפה.

גם הומור מצוי בספר, דק וחבוי אבל מהנה. יחסי אם ובת, הרצון של הילדה הצליח וכשלונה הבלתי צפוי, מצויים בסיפור "אוי לסעודה המוצלחת..." שם הסיפור רומז לתוצאות. הסיפור כתוב ברובו בחרוז מרכזי: קת, התורם אף הוא להומור. האם השמחה על המסיבה המוצלחת, נותנת בידי בתה את הצלחת שתגיש לאורחת, אך הילדה שרצתה להיות מאוד מוצלחת, לקחה בשתי ידיה את הצלחת, "שהיתה פשוט לא יוצלחת" וגלשה מידיה טרחה... טרחת, והרצפה רטובה כמו מקלחת... "ואוי לסעודה המוצלחת... ואני בוכה ומתיפחת". וכאן באה ההפתעה הנוספת, היוצרת סוף טוב ומצביעה על רגישותה של האם הנבונה: "ורק כגלל הדמעות שלי לא ראיתי שאמא מחייכת אלי וסולחת..." לא כעס, לא רוגז, אלא הבנה וסליחה המקרבת לבבות.

הסיפורים מתאימים לבני חמש עד שבע, ומהנים גם את המבוגר, כדרך של יצירות אומנותיות. הספר מעוטר באיורים גדולים הממחישים את הכתוב. אין ספק, שסיפורים פיוטיים אלה, רוויי יופי אנושי ורגשות אמת, אהבת הטבע ויופיו ורגש הם לברואים, משחקי ילדים אופטימיים ויחסי אנוש חמים, יקנו את ליבם של הקוראים וישפכו אור וחום על נפשם.

המזון שקניתי בכפר אזל כעבור שלשה או ארבעה ימים, אף-על-פי שאכלנו ממש במשורה. הימים נעשו קצרים יותר והלילות הפכו לקרים. הגיעה העת לסיים את שהותנו ביער. תוך כדי שוטטות בין העצים הגענו לקצה היער. החלטנו לצאת ממנו ולהתקדם לעבר כפר כלשהו, שבו אולי נצליח להשיג מסתור-ואם יתמזל מזלנו, נגיע לאיכר בעל לב רחום. רק אם נצליח לפגוש אדם בעל רגש אנושי, שלא ימסור אותנו לרשויות ויסכים להסתיר אותנו, יש סיכוי שניצל. ידענו היטב כי מי שיסכים להחביאנו בביתו צפוי לעונש חמור - הוא עצמו וגם משפחתו - וכי הוא מסכן אפילו את חייו. רוב האנשים לא נתנו מחסה ליהודים; ההפך הוא הנכון: הם שיתפו פעולה ברצון עם הנאצים, והלשינו. משום כך ההחלטה לעזוב את היער היתה קשה, אבל קיבלנו אותה בליט ברירה. ידענו שהיא גורלית. היער העניק ביטחון מסוים והגן עלינו כל זמן שהותנו בו.

מתוך הספר של עליזה ברק רסלר, זעקי ילדה בהוצאת "יד ושם", תש"ס

ספרים לגדולים על ספרים לקטנים

מאת: גרשון ברגסון

במכללה האקדמית אפרתה בירושלים, הופיעו שני ספרים, וראוי להקדיש רשימה קצרה על התוכן של שניהם, לפחות.

1) ספר אחד נקרא **דרך אגדה**, (תש"ס, ביטאון המרכז להוראת האגדה, 280 עמ'). הספר הוא קובץ ובו 11 משתתפים, בעריכת מנחם כץ וישראל רוזנסון. בספר מאמרים על הוראת האגדה לפי שלבים שונים בבתי"ס. אנחנו מביאים במדורנו את מאמרה של ד"ר לאה חובב "דרכה של יוכבד סגל בעיבוד אגדות חז"ל לילדים". ד"ר חובב סוקרת ספרה של יוכבד סגל **כה עשו חכמינו**, משווה למפעלו של לבנר **כל אגדות ישראל**, דנה בספרו של יעבץ, **שיחות מני קדם**, מטפלת בנושאים, בעיבוד לשוני, בפואטיקה, בעיבוד ספרותי, מביאה הדגמות, מרחיבה ומנמקת. כך למשל דנה בספרם של ביאליק ורבניצקי **ספר האגדה** כספר למבוגרים, והילד הצעיר לא יבין את האגדות בלי עזרת המבוגר. לסיום נאמר: "שדורות של ילדים קראו וקוראים" את האגדות, ובכך תרמה יוכבד סגל תרומה תרבותית וערכית גדולה מאד, הן לספרות הילדים העברית והן לחינוך הדור, ועל כך ראוייה היא לברכה, ואנו מצטרפים.

2) הספר השני בהוצאת אפרתה הוא: **דרך אפרתה**, ביטאון המכללה האקדמית להכשרת מחנכות - אפרתה ט-י. עורכים: ישראל רוזנסון ציון עקשו, תשס"א, 2001, פרשנות המקרא, הוראה ויצירה. זהו קובץ ומשתתפים בו 18 חוקרים וסופרים. המאמרים נכתבו ומוקדשים כדברי העורכים: "מתוך זיקתם למטרות החינוכיות של הוראת המקרא". בקובץ שתי חטיבות, החטיבה השנייה מתמקדת בזיקה של סיפורי ילדים בהשראת המקרא. כמעט מובן מאליו שבנושא זה מציינת ד"ר לאה חובב את לוי קיפנס ז"ל, כחלוץ סופרי ישראל בשפה העברית המודרנית שבספריו הרבים הסתמך על גיבורי המקרא. אנחנו זוכרים את סיפוריו במועדי המקרא - וגם בסידרה "מן התורה", שבהם, מספר קיפנס את סיפוריו לכל חגי ישראל: ראש השנה, יום כיפור, סוכות, חנוכה, ט"ו בשבט, שבועות, ל"ג בעומר, פורים, פסח, אבל גם נושאים אחרים כמו: חג העצמאות, דגל בר-כוכבא, וכן נושאים מן התורה: אבות, וכו'. למגזר החרדי והם קרואים מסוריים לפחות. אדגים בקריאת שמות יחידים: קדיש סולמן, ירדנה הדס, אהרן לבושיקצקי, קמזון, פייכמן, גולדברג, גורי ואחרים.

פירוט שמותיהם והדגמה של יצירותיהם מעידה שהזיקה למקורות משרה אתגר מקורי ליצור סיפורים, שירים, מחזות וזמר, מבוססים על המקרא וסיפוריו.

מוטיב שונה בקובץ הוא ההתייחסות "לקראת המקרא בעיניים אומנותיות". העורכים מציינים שלושה מאמרים: רוזנסון, וולפיש ותמי שורין, וראייה זאת ודאי חידוש וצריך לעיין בה. על כל הסוגות הישן והחדש יישר כוח לעורכים, לחוקרים ולמכללת אפרתה.

מבט על 2 ספרים

מאת: משה לימור

א) **להיות פעמיים ילדה** כתבה: אירית ויסמן-מינקוביץ, איורים: לודמילה גולובצ'יק, תמוז מו"לים, 2001, מנוקד, 31 עמודים.

קרקס בא לעיר. איזה ילד לא נדלק נוכח מאורע זה. וזה מה שקורה ליעל, אבל זה לא כל כך פשוט. גיבורת הסיפור היא האמא של יעל שהיתה פעם ילדה, שבעל כורחה מזדמן לה להיות שוב ילדה, בזכות בתה יעל. סיפור שסופר במונולוג-וידוי של האמא של יעל, כשזו, יעל, מפצירה בה לקחתה לקרקס ומתקשה להבין מה מפריע לאמא, המתעקשת להתחמק ואף מסרבת להיענות לתחונני הילדה. אז מתבקש הסבר וזאת העילה למונולוג, לסיפור-חוויתה הטראומטי של האם.

אז ככה: בהיותה ילדה להורים מעוטי אמצעים נקרתה לה הזדמנות פז להתלוות לגדי בן השכנים להתרפקאה הנדירה של ביקור בקרקס. אך ביש מזל: כגודל הצפייה כך היה גודל האכזבה. משחק בחול בין הילדים נגמר בזריתו על שערו ועיניו של גדי. כמובן שהדבר הרגיז מאד את אמו, ודי היה בו להשבית את השמחה. ביטול חדות הקרקס אצל הילדה-האם התקבל כאסון, דיו להמית בקרבה כל חשק לביקור בקרקס, אפילו אם המדובר בחבלה בחדות הקרקס של בתה.

אבל הסיפור לא יכול להסתיים בלי הפיאנד ומוסר השכל, ולכן נדרשת תושייה מצד יעל כדי להציל את המצב: לא רק לממש את תשוקת הקרקס שלה, אלא גם להחזיר את הגלגל לאחור ו"לתקן" רטרוספקטיבית את מהלך הדברים שקרו (או לא קרו) אצל האמא.

הפעם, הילדה יעל לוקחת תחת חסותה את הילדה-האם לביקור מנקה ומתקן בקרקס. ומכאן שמו של הסיפור **להיות פעמיים ילדה**. (בספר עוד סיפור על מלחייה יקרה מחרסינה שהלכה לאיבוד ב"קומזייץ").

לכיתות ג' - ד'.

ב) ילד "רע" עבית עוב כתבה: אירית ויסמן-מינקוביץ, איורים: לודמילה גולובצ'יק, תמוז מו"לים, 2001, מנוקד, 42 עמודים.

3 סיפורים מהחיים. הסיפור הראשון שעל שמו נקרא הספר מספר על יכולת התאפקות נדירה (חיובית חינוכית) של ילד נוכח סטירה מצלצלת שקיבל מילד אחר. האירוע נזרק כשאלה סמויה אל הקורא: וכי איך ילד הידוע כחזק-ואמיץ-שאף פעם-לא מוותר, ושאתו לא-מתחילים - איך הוא יכול להישאר "אדיש" נוכח התגרות משפילה מצד ילד אחר? איך ולמה דבר כזה ייתכן? אה, זה סוד הסיפור.

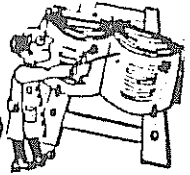
אחיו הבוגר של רוני, חייל גיבור ומרשים, חזר פעם הביתה עם "פנס" בעין, וכשנתבקש ע"י אמו להסביר את עצמו (או מחדלו) - סיפורו והלקח שבצדו נחרתו ברוני עמוק עמוק והשפיעו על (אי) תגובתו המופלאה בסצינת הסטירה המצלצלת.

פעם, בזמן שמירה בבסיס, האח וחברו לשמירה נכנסו לוויכוח על עישון סיגריה, ויכוח שהתלקח והפך לריב. השותף לשמירה שלח אגרוף לעיניו של האח הגדול והחזק, מומחה הקרטה, אך זה - התאפק לתדהמת שומעי סיפורו. וכל כך למה? לשותף לשמירה היה רובה, כמו שלילד הסוטר בחצר ביה"ס היה אולר. ו... צריך לדעת להתאפק. והתאפקות היא תכונה חיובית-חינוכית, שבגללה כדאי לסופר לספר סיפור, ולקוראים - לשמוע וללמוד.

גם לסיפור השני יש מוסר השכל ברור: סבתא "מצליחה" בקשיי השמיעה שלה להרוס לנכדה טיול נדיר שלקראתו ציפה בכליון עיניים. היא פשוט לא דייקה בקבלה ובמסירה של הודעה לנכד. הנכד למד: לסבתא קשת שמיעה יש להקשיב בסבלנות, במיוחד כשאתה "ממנה" אותה למזכירה ורושמת הודעות שלך. הסיפור השלישי נסב על תופעת ההעתקה הנפוצה בין ילדים בביה"ס, המתקשים או המתעצלים להכין עבודות או להתכונן לבחינות. הפעם הילד-המעתיק לא רק שלא נתפס בקלקלתו, אלא זוכה לשבחים מצד מורתו ואפילו להצעה "מפתח" - להכין הרצאה ולבסס לו ציון מעולה. בסיטואציה זו של הפוך על הפוך שגיבורנו נלכד בה - הוא נכנס למצב כורח-לימודים, שלא היה תכונה מתכונותיו. ומצב זה של אין-ברירה צריך- ללמוד העניק לו לא רק ציון טוב אלא גם לקח חשוב: אין ברירה. צריך- כדאי-ואפשר-ללמוד.

לכיתות ג' - ד'.

סיתודה

עסע אל הספר אור ואלכסנדרה
מאת: נאוה קרינסקי

במסגרת שיעורי "עידוד הקריאה" גערך בבית ספרנו, בית ספר ע"ש א.ד. בורדון ק. את שיעור לדוגמא בכיתה ה' 3. מדע בספרו של יצחק נוי אור ואלכסנדרה. הספר נבחר לקריאה, לעיון וחשיפה מעמיקה כרובד משלים לציר הפיתוח של ביה"ס טיול וספר כגשר לקשר בן-אדם, עם, מולדת. עיבוי למושג "יחסים" ולערך השוויון: כל ילד שווה, כל ילדה שווה. תוך דגש על הילד האחר בהלימה ליחס החברה.

את "המסע" פתחנו בשיחות רבות בנושא - היכרות עם החושים - השיבותם ומשמעותם לאדם, כאשר במרכז הדיון ניסינו להמחיש את בעית העיוורון, הקשיים, דרכי התמודדות, רצון להבין את בעיותיו של עיוור כילד, וכאדם מבוגר וכן על העיוורון מנקודת מבטה של החברה.

כדי להתקרב עד כמה שאפשר לבעיה כאובה זו, שילבנו באחד השיעורים את הגב' רחל וולף, מורה לליקוי למידה, שערכה סדנה בכיתה ומטרתה להבהיר לילדים סוגי דרגות שונות של ליקויי ראייה (מה בעצם רואות העיניים) ודרך תרגילי הקריאה והמשחק עברו הילדים את שלב ההזדהות וההבנה של עולם העיוור.

במהלך קריאת הספר התבקשו הילדים לכתוב רשמי מסע, התייחסות לאירועים ולהתרחשויות בחייו של גיבור הסיפור, הבעת דעה על סיכסוכים שונים בין הדמויות, הזדהות, הרהורים וכו'. את רשמי המסע אגדו בחוברת אישית. ביום רביעי 21.3.01 הוחלט על יום שיא. ליום זה הוזמנו כל מנהלי בתי הספר במחוז, קבוצת מורים מבית ספרנו, מורים העוסקים בתחום "עידוד הקריאה" והאוריינות, מבתי ספר בסביבה אורחים ומכובדים כמו ראש מחלקת החינוך בעיר מר יעקב טאוב ומפקחות משרד החינוך: הגב' נורית שטיינברג, הגב' כרמלה כץ, מירה רוזנהימר, וכמובן מנהלת בית הספר הגב' דליה שוורץ. מהמפקחת הארצית על הספריות הגב' קרליץ ציפי וממר ג. ברגסון ראש מדור ספרות ילדים ונוער נבצר להגיע מירושלים. הוזמנו לאירוע גם נציגת משרד החינוך הגב' אילנה מסט, מר יצחק אסולין המפקח על ההדרכה, הסופר יצחק נוי ומנהל המחוז מר זבדה.

לקראת יום השיא קישיטנו את רחבת הספרייה בעבודות, פרי עמלם של הילדים בעקבות הקריאה בספר. בספרייה עצמה העמדנו פרגודים אשר שיקפו את מהלך המסע: אם מדובר בפסיפס של רגעים בסיפור. כאשר בטבור הלוח העמדנו שעון שתקתק והדגיש את הרגעים בחיינו ובחיינו של אור. או פרטים נוספים מתוך הספר, כגון דמויות עיקריות, משניות, חפצים שגיבור הסיפור היה זקוק להם (מכונת הכתיבה, מקל נחיה וכו'). וכן יצרנו ספר גדול ב"דרכי אור" כך קראנו לו, ובו ציורים בעלי עוצמה וקטעי הרהורים של ילדי הכיתה.

לאחר דברי הברכה והתודה פתחו הילדים את המפגש במחזות קצרות תוך הספר תוך שילוב קטעי קריאה מתוך יומנם. "מסע אישי" התנהל דיאלוג בנושא התייחסות החברה אל העיוור בהשתתפות קהל האורחים ילדי הכיתה בהנחייתה של מחנכת הכיתה הגב' דליה ויטרק. בשיחה הועלו מקרים אישיים ונוגעים ללב, התהיות והמחשבו כיצד להתנהג בזמן אמת עם עם הילד השונה, האחר, ואלה גרמו לגירוי אינטלקטואלי בין הילדים.

החלק השני הוקדש לסדנאות עבודה. המשימות שהצגנו בפני הילדים היו מורכבות ומגוונות ועסקו בנושאים שונים: קשיים ויחסים בין הדמויות, חפצים מספרים על גיבור הסיפור, תכונות אופיו של אור בדרך להגשמת החלום. קשר ורגש בעולמו של גיבור הסיפור. כל המשימות הסתיימו בשאלה אישית, סיפור אישי או הבעת דעה של הקבוצה. האורחים הרבים הסתובבו בין ילדי הכיתה שעסקו בעבודתם, שאלו שאלות וגילו התעניינות רבה. במקביל הרצנו את מצגות התלמידים על הספר, בהדרכתה של המורה למחשבים קרו ידגר.

בראשית שנת 1943 קרס הכול. הדוור שלשל מתחת לדלת הודעת הצלב האדום ההונגרי. ולפיה אבי מת ב-19 בדצמבר 1942, בפלוגת העבודה 105/11 ביוזינוב שבאוקראינה, בחזית המזרחית. אמא נפלה למשכב. שבועות אחדים הסתגרה באבלה, לא דיברה עם איש. כשהתאוששה החלה לחפש עבודה שתוכל לעשותה בבית. מעשה רקמה על סרט בד קשיח ומחוספס. אין סופי בארכו. היא רתמה אותנו בזירות, אך בקפדנות, לתהליך הייצור וההובלה. בערב הגפנו את השפלטות - תריסים עשויים מלוחות עץ המכסים את החלון בשלמות - כדי להאזין לשידור ה-B.B.C. בהונגריה. ארווין הצמיד לדש הז'קט שלו, מאחור, את סמל ברית המועצות, ובשלי הטמין דגלון אמריקני. הכסף שהשאיר לנו אבא הלך ואזל.

מתוך ספרו של יצחק קשתי געגועים למנילן בהוצאת "יד ושם", 2001

אהבת איתמר

כתבה: דבורה עומר, עם-עובד, 2001, עמ' 204 (הדפסה שניה תשס"א 2001)
ספרה של דבורה עומר מבוסס בעיקרו על הביוגרפיה של איתמר בן אבי, ובחלקו הגיבורים בו דמיוניים, (כך גם לפי הצהרתה של דבורה עומר). אך מה זה משנה. הקורא נסחף אחרי העלילה, המשכנעת, ומאמין שהכל מציאות, כי האישה הנוקשה אבושדיר, המשרתת הערבית סלמה, מר ענתבי והשינוי שחל בו ביחסו לאיתמר, הסתברו בהיגיון ואנחנו מאמינים שכך באמת פעלו.
ברומן של דבורה עומר היא מתמקדת בארבע סוגיות:
(א) היישוב, בעיקר ירושלים והרכב האוכלוסייה - ספרדים ואשכנזים - שונים במצב הסוציאקונומי.

(ב) היחס של השלטון העותומני ליהודים עד סוף מלחמת העולם השנייה. בנושא השלטון העותומני אנו קוראים על הוויכוח בין איתמר לבין נציגי העיר. בשיחה עם פרופ' שץ, (עמ' 176) קבע בן-ציון: "על-ידי חלוקת ארץ-ישראל למחוזות בינינו ובין הערבים, כך יתאפשרו חיים יחד של שני עמים בארץ אחת". נבואתו לא התקיימה.

בפרק סוף דבר אנו קוראים שהעיתון "האור" נסגר, ואיתמר, לאחר כיבוש הארץ ע"י האנגלים נאסר, "כשכתב מאמרים חריפים נגדם".

(ג) המלחמה לתחיית השפה העברית הוצאת העיתון "האור".

(ד) הרומן בין לאה ואיתמר וכל הקשור ביניהם.

בשיחה בין יוסף פרנקו לבין איתמר אמר האחרון: "יותר טוב להיות בן של ספטר קרקעות?" והתשובה: "אבי שווה פי אלף משלך". וכך מתארת עומר את ההבדל ביניהם: ביתו של סוחר הקרקעות, פרנקו, בלט שם בגודלו ובהידורו. היה זה בית המגורים הראשון בירושלים שחובר לזרם החשמל.

ובהמשך שיג ושיח על תחיית השפה העברית, אומר איתמר: "כולם, מדברים בלדינו, בגרמנית, ברוסית אך כולם התפללו בעברית".

בויכוח על היחס בין לאה לאיתמר, כל העניין הארוטי מגיע לחיבוקים ובתחילה לא לנשיקות, מנצל איתמר את היותו עורך ומזכיר במדור לעיתונו:

"הנאהבים יוכלו בדרך זו לקבוע פגישות במקומות שונים, "לאה: אתה מאמין שהוריהם יסכימו שבנותיהם יפגשו מחוץ לבית בלי פיקוח". איתמר: "כך נוהגים צעירים רבים בעולם", לאה: "אבל אנחנו חיים בירושלים השמרנית".

לאה מודעת לשמרנות של הוריה, היא כבר בדור החדש ופועלת בהסתר, ביחסים שבינה לאיתמר ואומנם אהבתם הלוהטת הגיעה לעיתים למשבר אכזרי. באחד הימים אנחנו קוראים - לאחר שאיתמר ניצל את עיתונו לעניינים אישיים: הוא מתרץ את צעדו: "הרי גם בתנ"ך יש שירי אהבה". אך לאה משיבה כי לא צריך להוציא את הרגשות החוצה. "אצלנו, הספרדים אוהבים בשקט" - זעקה האם. ולאה הוסיפה: "לך ואל תשוב, בן אבי" ובנה של הגב' אבושדיר, ד"ר אברהם, התרגז: "שפל שכמותך, איך אתה מעז להראות כאן את פרצופך". אך אהבתם אינה דועכת, ולא יכולים להירגע מרוב געגועים. אין מנוח לשניהם, הם התפייסו.

אחרי ציטוט בשירים רבים שוב פרחה אהבתם, אתמר בן-אבי, נאבק כל חייו בשניים: אהבתו העיקשת ללאה - וניצח בה, ומאבקו על פרנסתו שלא יצליח. (פרטים נוספים על יצירותיה כולל אהבת איתמר, ר' במאמרו של יחיעם פדן ב"ספרים" מוסף "הארץ" מיום...)

עַה קְרָה לְקִיר

כתבה: רונית גרמן-גלבוע, איריה: טורית יובל, הוצאת ידיעות אחרונות/ספרי חמד, 24 עמ', צבעוני, מנוקד.

בספר שני חלקים: האחד שמתאר את גלי, ילדה, שהכינה את "צבעי האצבעות", היא טבעה את כף היד בצבע האדום, מרחתה אותו בצורת עגול על הדף, ואח"כ הוסיפה עוד צבעים שונים. הצירור היה יפה מאד והחליטה לתלותו על הקיר. הדף נקרע, נצבע הקיר. גלי החליטה למחוק את הכתמים - לא הצליחה, החלה לבכות, נכנסה אמא וגם היא נסתה להלבין את הקיר - ללא הצלחה. עד כאן מצב ריאלי המלמד, לפעמים ילדה וגם ילד עושה נזק לחפצים בבית שלא בכוונה, אך ההורים בחוכמתם מגיבים ברוב שכל: "זה נורא... אך אין מה לעשות". החלק השני הוא דמיוני: הכתמים על הקיר נראים בעיני גלי כחיה מפחידה, היא קראת לאבא, הוא מסתיר את הכתמים על הקיר, "בתמונה היפה של הפיל" וחושב ומסביר לגלי שהפיל גרש את החיה ואת יכולה להירדם. אבל זה לא עזר. גלי ראתה שהכתם נהפך לחיה, והיא מפחידה. עכשו שני ההורים מתערבים בסיטואציה, הם מציידים בצבעים את האיברים המפחידים. גלי רואה "שהחיה מתחילה להיות נחמדה", מודיפה צבעים מרגיעים משלה, הופכת את הכתמים לחיות נחמדות, ואנחנו מוצאים שאפשר בשכל טוב להפוך את המפחיד לנעים. לקטנים.

הפתנה הכי יפה בעולם

במתנה הכי יפה בעולם, שיר - סיפורי יש אלמנטים תואמים את שירי ילדות:
אהבת בן לאמו, אהבת האם לבנה, סמפטיות לחסרון כיס, רכיב הפתעה.
אלון בשיר, מגלה רצון עז להעניק לאמו את המתנה הטובה ביותר, הוא מתלבט
אולי "ארנק זהוב יפה", אך נמנע ממנו מימוש השאיפה כי "דיק הארנק".
על כן צייר, עיטר, קישט ויצר משהו נהדר. הוא ידע שיפתיע את אמו בציור זה
ואכן היא התלהבה ממתנה זאת.
אך גם היא הפתיעה ואמרה:
"אתה ילדי המתנה הכי יפה בעולם והכי יקרה".

"קרן ספריות לילדי ישראל" מכריזה

על מתן פרס לעבודה או מחקר בספרות עברית לילדים

המועמדים לקבלת הפרס יהיו סטודנטים להשכלה גבוהה

שעבודתם תהיה לפחות בהיקף של 7000 מילה

הפרס הוא בסך 5000 ש"ח, ואפשר לחלקו לראשון ושני, תרומת

משפחת ברגסון לזכרו של בנם רס"ל אביחי ז"ל שנפל במלחמת יוה"כ.

את המועמדות לקבלת הפרס יש להגיש ל"קרן ספריות לילדי ישראל",

רח' אבן גבירול 17, ירושלים 92430, עד ה- 11.11.2000.

אם לא תמצא עבודה ראויה לשמה לפי דעת השופטים, יינתן הפרס

לספר לבני הנעורים שחבר השופטים ייבחרו בו.

תמיד ילווה אותנו צל,

כתב: יעקב בוצין,
ציורים: יוסי אבולעפיה,
הוצאת: הקיבוץ המאוחד,
2001, 58 עמ'.
לכיתות ה' - ז'.

השואה, מפיו של מני, בן הדור השני, המספר לחברו הישראלי אריק, הדובר בספר, על מה שעברו הוריו במחנות ההשמדה. אריק אינו יודע דבר על השואה, ובאמצעות שאלותיו וסיפוריו של מני ששמע מפי אמו, מתוודעים הקוראים לאימה, למספר הכחול שעל ידי האם, למנגלה ועוד. מני ממציא משחקים מוזרים ומזדהה עם הרוצחים - החזקים, אף שכולו מלא פחדים. השינוי שחל בו במעבר למקום חדש נובע מהתאהבותו בנילי והתעסקותו באוסף הבולים. אלה מסיחים את דעתו מהחוויות הנוראות ומסיפורי אימו על השואה. הוא נפתח, כותב מכתב לאריק: "בזכות האהבה נחלץ מהכלא הפנימי ויצא לחרות".

ספר מומלץ, תחילתו קשה וסופו אופטימי. ל.ח.

אל תקראו לי חרות,

כתבה: נגה מרון,
עטיפה: אולגה פרילונקו,
ידיעות אחרונות/ ספרי חמד,
2000, 290 עמ'.
לכיתות ח' ומעלה.

העלילה נעה בשני מסלולים: לימור, הלומדת בחטיבת ביניים, שאביה נהרג בתאונת דרכים, מוצאת את יומנה של סבתה, חירות, שכתבה בשנים של טרום המדינה בהיותה בגיל נכדתה לימור. ביומן כמה פרטים היסטוריים ובמיוחד נחשף עולמה של הסבתא, אהבותיה ויחסיה עם חברה. לימור שייכת לחברה התל-אביבית המתירנית, חברתה סיון מבצעת הפלה, יואל מתייחס אליה בגסות. זו חברה ללא ערכים. רק היחסים עם בן המין השני בראש מעייניהם של הצעירים.

היומן נקרא בעניין רב. אך הספר אינו ראוי להמלצה, ובוודאי לא לנוער דתי. ל.ח.

שני ירחים

כתבה: שרון קריץ'
הוצאת ידיעות אחרונות,
ספרי חמד, (פרו עשרה).
מאנגלית: רנה ורבין, 2000,
17 עמ', לא מנוקד.
לכיתות ו' ומעלה.

אמא של סאל נעלמה באופן פתאומי מחייה כשהיא בת 13. האב עוקר אותה מהחווה בה הם גרים, כי אינו יכול לשאת את המקום בו כל דבר מזכיר לו את אשתו. סאל מתידדת עם פיבי, בת כיתתה החדשה. גם פיבי מאבדת את אימה באופן פתאומי.

סאל נוסעת עם סבא וסבתא לעיר לשם נסעה האם, מרחק של 300 מיל. בדרך תוך כדי שהיא מספרת להם על פיבי, חברתה הטובה, היא גם מגלה הרבה מאד דברים על עצמה.

הספור מסופר בגוף ראשון, מרגש מאוד ויוצר הזדהות עם המספרת. זהו סיפור התבגרותה של סאל, הפותרת את התעלומה עם כל הכאב הכרוך בה, ויכולה בעקבות הגילוי לחזור עם אביה שוב לחווה.

לקט של 12 אגדות, רובן אגדות חז"ל, מעובדות לילדים בידי מירי ברוך, דבורה עומר, עשי וינשטין, וסיפור עם - "אריאל" - בידי עדנה קרמר. הסיפורים קשורים לשבת ויש בהם ערכים חינוכיים, כגון: הנס שנעשה לאשתו של ר' חנניא בן דוסא והשכנה הרעה; נר השבת של בתו של ר' חנניא שדלק אע"פ שהיא שמה חומץ במקום שמן; פרה שומרת שבת; הלל הזקן שקפא על הארובה בשבת; יין לקידוש שהושג כשאמו של ר' זכאי מכרה את השביס האהוב עליה; סיפור על כיבוד אב ואם - ר' יהושוע ועזרא הסנדלר - הסיפור היחיד שאינו קשור בשבת. הלשון בסיפורים המעובדים קולחת וקלה, רק חסרים בה ניבים מלשון חז"ל. האוסף מעניין וחינוכי. ל.ח.

סיפורים לקראת שבת

ערכה: מירי ברוך, ציורים:
אלישבע געש, הוצאת:
קוראים, טנת הוצאה: ת. ש.
ד: 95 עמ', מנוקד.
לכיתות א' - ג.

על נמר אי אפשר להמר

כתבה: אורה מורג - ע"פ רודיאוד קיפלינג, ציורים: נדיה עדינה רוז, ידיעות אחרונות/ספרי חמד, 2001, 31 עמ', מנוקד. לגן חובה וכיתות א' - ב'.

אורה מורג עיבדה בחרוזים את סיפורו של קיפלינג - "כיצד קיבל הנמר את חברבורותיו והכושי את צבע עורו הכהה". החיות גרו במדבר באחוזה, כשפרוותם חלקה והשתלבה בצבעי המדבר. יום אחד הופיע נמר דורסני שצבעו כצבעי המדבר, חלק וכתום, וטרף בחיות. כולן ברחו ליער ששינה את מראיהם לכתמים ופסים. הנמר ואיתו הכושי באו אף הם ליער ולא זיהו את החיות הכושי הציע "להשתלב עם הדור הצעיר", וצבע לנמר את חברבורותיו והוא הפך שחור, ושוב חזרו לטרוף - אופיים לא נשתנה. החרוזים זורמים, כתובים בהומור. התוכן לקטנים אך ספק אם יבינו את העוקץ. ל.ח.

ירמיהו ואבן הפלאים

כתב וצייר: ויליאם סטיג תרגום: רמונה די-גור, הד ארצי/ שבא, 2001, לא מצוין מספר עמודים, מנוקד. לגן חובה וכיתות א' - ב'.

אבן הפלאים המגשימה כל משאלה - חלומו של כל אדם. גיבורי סיפורנו מואנשים. זו משפחת חמורים: ירמיהו נעור והוריו. ירמיהו אוהב לאסוף אבנים, מוצא אבן פלאים אך לנגדו אריה טורף הוא מתבלבל ומבקש להיהפך לאבן. משאלתו מתגשבת. אבן הפלאים גופלת בצד, והוריו המודאגים חרדים לשלומם. אהבת הורים לבנם האבוד נוגעת ללב. והבן השבוי באבן מתגעגע להוריו ואינו יכול להחליץ, אף הוא נוגע ללב הקורא. הסוף כמו באגדה - טוב. ההורים יוצאים לפיקניק ומוצאים את אבן הפלאים ושמים אותה על גבי האבן. משאלתו של ירמיהו לחזור להיות הוא עצמו - מתגשמת. שמחת הפגישה נוגעת ללב. זו אגדה דמיונית שיש בה פלא ואמת גם יחד. מומלץ! ל.ח.

המלאך שלי

כתבה: נומה שילה, ציורים: טניה רויטמן, הוצאת: שילה, 2000, 80 עמ', מנוקד. לכיתות ב' - ד'.

ביום בו התחפשה תמי בת ה-9 למלאך, גנבו לה את הכנפיים. כפיצוי בונה לה סבתה ("סבתוש") מלאך לתליה מעל מטתה, אך המלאך מתעורר לחיים ולוקח את תמי למסעות מופלאים בחלל. סבא מאומץ - שכן חביב שהתיידד איתה בעיקר לפי בחירתה. המלאך מלמד את תמי להאמין בכוחה ולהתגבר על פחדים, ובמעשים טובים להתגבר על רוע. ש.י.

יוני קנטי בעקבות האוצר

כתב: משה מוק, ציורים:
אבנר כץ, הוצאת: הקיבוץ
המאוחד/קריאת עשרה,
84 עמ'.
לכיתות ו - ח.

יוני הוא תלמיד כיתה ח' שממש שונא לבוא הביתה ולמצוא דלת סגורה ועליה פתק... זהו סיפור הרפתקאות מתח וריגול המסופר בגוף ראשון ע"י ילד רגיש, הרפתקן ומסקרן. אביו איש מוסד המתחקה אחרי אוצר-רכוש יהודי בולגריה שנשדד ע"י המאפיה, ויוני מתחיל לחקור במקום בו הפסיק אביו. במרדף המרתק מעורבים המוסד, אירגוני פשע, רוזנת איטלקיה יפהפיה, זוג נוכלים מהבלקן ונזיר תמהוני ממנזר סן סימון בקטמון. ומעל כולם דמות מסתורית, ספק אמיתית ספק בדויה - דמותו של בוריס. ש.ג.

הרפתקאות פבלו ביער הצילו

כתבה: אביבה דקל, הוצאת:
למשכל, ידיעות אחרונות,
ספרי חמד, סביונים, איירה:
אביבה דקל, 2000, 46 עמ';
מנוקד, 11 פרקים, לכל פרק
שם, עריכה: עפרה גלברט.
לכיתות ג' - ד'.

פבלו בן ה-97 קץ בחייו. הוא חלש ופרקי ידיו אינן נשמעות לו, הוא אינו יכול יותר לנגן בצ'לו שלו. והנה לפתע הגיעה אליו דמות קטנטנה ומוזרה. ציף מיער הצילו שנשלחה אל פבלו להזמינו לשם כדי להציל את היער. אחרי ההפתעה הגדולה מתחיל פבלו להתעניין כיצד יגיע לשם. הציף מורה בידו אל הקיר ואומר לו: "לך כל הזמן ישר ישר". סוף סוף מישוהו זקוק לעזרתו. הוא לוקח את הצ'לו מתקרבו אל הקיר, והנה לפתע הוא נמצא בערבה, כשבאופק הרי אדום. תלאות רבות עברו עליו בדרך, וכל הזמן הוא שומע צלילים, אך הצלילים צורמניים, קולות של צ'לו לא מכוונים, רעש מחריש אוזניים. הוא פוגש בדרכו ציפים קטנים. כל אחד אחראי למשהו אך אף אחד אינו יכול לזוז ממקומו, כל אחד מנגן על צ'לו בליל של קולות נוראיים. איש מהם לא יודע לכוון את פבלו. אחלרי הרפתקאות מצליח פבלו מגיע לים. הוא מוצא שם את הכורסה שלו מהבית, הוא יושב בה ומנגן שוב בצ'לו שלו. ולפתע עם נגינתו, כל הציפים מצטרפים אליו בהרמוניה מושלמת. שוב יורד שם הגשם ושוב נבקעות הביצים שמתוכם בוקעים ציפים חדשים שמצטרפים לתזמורת. וכך בנגינתו הנפלאה ביער המתעורר מבין פבלו שלעולם כבר לא יחזור לעולמו הקודם. אך בעולמו זה, החדש, ליבו נמלא אושר רב...

סיפור מיוחד ורגיש הנותן "כאילו" מענה על מה שקורה לאדם "ההולך לעולמו". האיורים של הסופרת מוסיפים הרבה לאווירת הספר.

י.י.

געגועים / תמר אגדי
הוצאת שוקן לילדים, 2001,
איורים: מירב כהן, (שחור
לבן), לא מנוקד, 39 עמודים,
לכיתות ד' - ו'.

כבר מההתחלה אנחנו יודעים שאבא של עומר מת. הוא
בן שני במשפחה של ארבעה ילדים. שלושה אחים צפופים
בגיל, ועוד אחות קטנה בת שנתיים.

כשהאסון קרה עומר היה בן 8. בזמן "השבעה" כשהוא
מספר לסבתא שיש לו המון דברים לדבר עליהם עם אמא,
אך היא עסוקה עכשיו, סבתא מציעה לו לכתוב יומן. וכך
במשך כשנתיים כותב עומר ביומנו, ודרך היומן אנו
מכירים אותו ואת משפחתו. היומן רווי געגועים לאבא,
שהיה חבר כל כך קרוב לילדים, יצא בשבת בבוקר להביא
משהו, ונהרג בתאונה.

משפחה רגילה, ויחד עם זאת כל כך מיוחדת. האם מתגלה
כאן בכל היופי הטמון בה. היא יודעת לבכות עם הילדים
ולהיות קשובה למצוקותיהם.

גם היחסים בין האחים הם תוצאה של בית תומך ואוהב.
הסיפור כתוב כמו שילד מספר על עובדות החיים שקורות
לו, והוא מרגש בפשטותו. האיורים מאוד מתאימים לרוח
הסיפור.

"במיטה הגדולה הם היו עשרה ואז קטנטון קרא, "בוא נשחק
מחבואים!"-כך מתחיל סיפור- משחק צבעוני ועליז בו ילד
קטנטון סופר מאחת ועד עשר וכל הצעצועים - בעלי החיים
מתחבאים ועליו למצוא אותם אחד לאחד עד שהם שוב
לצידו...עשרה. משחק נפלא בו משתפים פעולה תנין, פילה,
קיפוד, דב, זברה, ארנב, כבשה, דובי ועכבר עטור בציורים
צבעוניים. ספר טוב לקריאה ולמשחק, לחזרה על מספרים
הלוך ושוב, למשחק מחבואים ושיתוף פעולה בין המשחקים
ולבסוף התרגעות ושינה מתוקה. ע.ק.

דניאל חיפש לו חבר ומצא נחש אחר מנחשים אחרים.
נחש הרוצה להיות לו לחבר "יחדיו נשחק, נהיה חברים
לתמיד, את גופי אפתל מראש עד קצה, לצורות נחמדות,
לכל מה שנרצה". וכך מתפתל הנחש והופך לנדנדה, לבלון,
לשבולל, לסולם ולגשר ודניאל משחק איתו, עליו,
מתחתיו ומסביבו.

עשרה משחקי מחבואים

כתבה: פני דייל, תרגום: הגו
ברקת, הוצאת: כנרת, 2001,
לא ממוספר, מנוקד.
לגיל הרך, גו.

חבר ממוקום אחר

כתבה: מיכל קרני, ציורים:
יונת קציר-גולן, הוצאת:
לוגיק, 2000, לא ממוספר,
מנוקד.
לגן וכיתה א'.

סיפור צבעוני מאד ויצירתי להפליא.
אפשרויות רבות לפעילויות עם הילדים הקטנים בתנועה
ובציור. יחד עם זאת יש להדגיש כי חסרה בסיפור
ההדגשה כי הנחש מסוכן ויש להזהר מפניו.
ע.ק.

גור הוא ילד של אמא, אמא מכסה את הפנים של גור
בנשיקות, והן משאירות סמני שפתון "ורודים כמו להקת
פרפרים"... אמא דואגת לו כל בוקר כי הוא הכי, הכי... הכי
יפה והכי חזק. אך כשגור בא לגן מתברר לו כי יש ילדים
יותר גבוהים ממנו, יותר יפים וכזה שמצייר יפה יותר, או
מתנדנד גבוה יותר...

גור מתבלבל. "האם אני מה שאמא אומרת או מה שאני
רואה בגן"?- תוהה הילד. זהו סיפור של מפגש עם
המציאות היום-יומית של ילד קטן ואהוב. עם הניגוד שבין
הבית העוטף בחמימות לבין התחרות שבחברת הילדים.
"כל ילד הוא הכי יפה והכי מוצלח בעיני אמא שלו"-
אומרת אמא לגור, כדי להרגיע ולנסוך בטחון, ופתאום גור
מבין שזה לא כל כך חשוב אם אתה פחות גבוה ולא כל כך
יפה ומצייר פחות יפה כי "אמא אוהבת אותו בדיוק כמו
שהוא"....

סיפור דידקטי שכתוב היטב וברור, עם בעיות
המתעוררות בכל בית, בכל משפחה ובין הילדים כולם.
כריסטינה קדמון משלבת ציורים חלומיים, עם פרפרים
צבעוניים בצד ילדים ומבוגרים כל כך אנושיים, ספר
לכולנו.
ע.ק.

אחד מאותם ספרים שבהם הציור הוא החלק העיקרי. כל
דף בנפרד בצבע פסטל נעים ומרגיע ועליו ציור גדול-של
ג'ורג' הכלב המצחיק המוציא מגרונו קולות של חתול, ברז,
חזירון, ופרה. גורג' הובהל אל הוטרניר כדי שיפתור את
הבעיה. על כל מה שקרה שם ועל הסוף המצחיק מסופר
בצמצום מירבי במילים עם הרבה צבעים. מיועד לשומעים
צעירים עם חוש הומור ובלי פחדים מיותרים.
ע.ק.

ילד של אמא

כתבה צוריה שלו, ציורים:
כריסטינה קדמון, הוצאת
קשת, 2001, לא ממוספר,
מנוקד.
לגן וכיתה א'

תנבה כפר, גורג'

כתב: זול סיפר, תרגום: רחל
עוז, הוצאת: כנרת, 2001,
לא ממוספר, מנוקד.
לגן.

הממלכה של קנסקי

כתב: מייקל מורפורגו,
הוצאת: למשכל, מיסודן של
ידיעות אחרונות וספרי חמד,
סדרת: פרוזה עשרה, אורים:
מייקל פורמן (שחור לבן),
2001, עמ' 245, לא מנוקד.
לכיתות: ה' - ח'.

ספר הרפתקאות קסום. מייקל בן ה-11 חי באנגליה עם הוריו והכלבה. הם חיים בשלווה, ההורים עובדים במפעל ללבנים ובשבתות הם שטים בסירתם באגם הסמוך. עד שמגיע מכתב המספר להם כי סוגרים את המפעל. המצב בבית מחמיר. ואז מחליט האב לקנות יאכטה ולהשקיע את כל הסכנותיהם במסע סביב העולם.

ששה חדשים הם לומדים את המלאכה. האם הופכת לסקיפריט, כשהאב והבן העוזרים הראשיים. הבן מנהל יומן מסע ממנו אנו למדים על כל מה שקרה בספינה. ואז, יום לפני הולדתו ה-12, כשמייקל על הסיפון לבדו הוא רוצה למשוך את הכלבה, ושניהם נופלים לים. אחרי מספר שעות הם מגיעים לאי. וכאן על האי מתרחש הסיפור המיוחד. המפגש עם קנסקי, יפני המתגורר באי מאז מלחמת העולם. החיים לחוד וביחד, עד לפגישה המיוחדת של מייקל והוריו. סיפור הרפתקאות במיטבו. י.י.

סבתא על הגובה

כתב: כרוך תור-רז,
הוצאת: למשכל, ידיעות
אחרונות, ספרי חמד,
סביונים, 2000, אייר: אודי
ליכטשטיין, 38 עמ', מנוקד,
7 פרקים, הפרקים ללא
שמות, עריכה: עפרה
גלברט.
לכיתות: ב' - ד'.

הילד מאד אוהב את סבתא שתמיד פינקה אותו, והכל אצלה היה מסודר ומוכן למענו. מעולם לא שכחה דבר שהבטיחה.

והנה סבתא הכירה את גד והילד מרגיש שהכל השתנה. סבתא השתנתה. היא קונה בגדים ספורטיבים צבעוניים ומזמינה את המשפחה להפתעה בשבת. סבתא עושה סנפלינג, אמא שמצלמת ושוברת את ידה. סבתא עדיין אוהבת ומחבבת, ויש לה אותו ריח טוב. אבל כשמופיעים הנכדים של גד, גם אליהם סבתא מחייכת... סבתא אפילו דואה במצנח רדיפה. הילד מתגעגע לתשומת הלב. והנה כשסבתא מגיעה לאדמה אחרי הדאיה היא מחבבת אותו ואומרת: "קבלתי מתנה נפלאה משמים". וכשהוא רוצה לדעת מהי המתנה, היא עונה: "אותך". י.י.

החיה עם הכיס

כתבה: חגית בנוימן, הוצאת למשכל, ידיעות אחרונות, ספרי חמד, סדרת דובונים, 2000, איורים: נעמה בנוימן, (נבעוניים), מנוקד, 21 עמ' (לא מסומנים), עריכה: עפרה גלברט.
לגן חוכה, לכיתות כ' - ד'.

ספור אהבה בין אמא קנגורו עם כיס לבין אבא קנגורו בלי כיס. גם הגורים הנולדים לזוג זוכים להרבה חום ואהבה ואח"כ גם בני הגורים זוכים לאותו חום בכיס של הסבתא קנגורו.

ספור בחרוזים. המילה כיס חוזרת ומתחזרת הרבה פעמים וכן מילים נוספות, ויש להניח שילדים ייהנו מהחזרה הקצבית הזו.

האיורים מחוייכים, מוסיפים חן כשהרבה כיסים בצורות שונות מעטרים אותם.

22

שני האחים הצעירים, ילידי גרמניה, גורשו יחד עם הוריהם וקרוביהם מגרמניה לצרפת וטולטלן במחנה הסגר. ההורים הועברו למחנה ריבסאל וכעבור שנתיים למחנה המעבר דרנסי ומשם לאושוויץ. האחים ניצלו בידי ארגון יהודי שפעל בקרב עיזרי המחנות, טולטלו בין בתי ילדים בצרפת ובשוויץ, ודרכיהם נפרדו. בתום המלחמה היגר פרד, האח הבכור, לארה"ב, ושם התקדם עד להיותו מדען בתחום הטילים. עבודתו זו הביאה אותו לפעול בכפיפה אחת עם ורנר פון בראון. האח הצעיר, מנחם, עלה לארץ והשתתף במלחמות ישראל. כאן הקים משפחה והתמסר לעבודה חינוכית.

במשך שנים רבות לא התראו האחים והקשר ביניהם היה רופף. בשנים האחרונות חשו השניים שעליהם לדבר זה אל זה ואל בני משפחותיהם, בעיקר אל הנכדים. הם חידשו את הקשר וכתבו יחדיו את סיפור חייהם המרתק "האם העצים פורחים אצלכם?" הספר הוא אחד מספרי הזיכרונות המרגשים שרואים אור בימים אלה. סגנון הכתיבה הייחודי, השיחה בין שני האחים המגשרים על פני פער של שנים, הפנייה לנכדיהם, ובעצם לכלל הנכדים של כולנו, משאירים את הקורא נרגש וקצר נשימה.

מתוך הספר האם העצים פורחים אצלכם בהוצאת "יר ושם", תשס"א

משוט בארץ

"ספרים הם ידידים" - עכללת תל-חי
סיכום שנת הפעילות - תשס"א

תשס"א היתה השנה ה-14 בה המשכנו במסורת של מפגש חודשי בין יוצרים בתחום ספרות הילדים ובין ילדי כיתות ד-הז מבתי הספר באזור.

"יריד ספרים שנתית" - זו השנה השישית שאנו מקיימים יריד ספרים, אליו מוזמנים כל בתי-הספר המשתתפים בחוג.

כנסים לספרני הגליל קיימנו השנה שני ימי עיון-באוקטובר ובמאי בנושאי ספרות וספרים בשיתוף עם הספריה האזורית, היה מצוין. תחזית לתשס"ב:

להמשיך במסורת, לצרף בתי-ספר שלא משתתפים והעיקר - לשמור על איכות. במפגשים בין היוצרים והתלמידים השתתפו השנה: עופר גביש, עמוס בר, נעמי בן-גור, חוה חבושי, יונה טפר, נורית יובל, נעמי שמואל, סבינה מסג' (עדולה), הצגת סיום "משחקים בתיאטרון".

סכמה: ירדנה חציר, מרכז להשכלה תל-חי.

נתקבלו למערכת

הכוכב הקטן, מאת: אורי פסטר, הוצאת "כנרת", 144 עמ'.
בין שתי עונות של אושר, מאת: איירין דיש, תרגום: ריגל גפן, הוצאת ידיעות אחרונות, 96 עמ' מנוקד.

102 כלבים וגנבים, מאת וולט דיסני, תרגום: סיגל גפן, 24 עמ', הוצאת ידיעות אחרונות.

בגדי המלך החדשים, כתב: אפרים סידון (ע'פ סיפרושל אנדרסן), הוצאת עם עובד, מנוקד.

האם העצים פורחים אצלכם?, מאת: מנחם מאיר ופרדריק ריימס, הוצאת יד ושם, 170 עמ'.

געגועים למניון, מאת: יצחק קשתי, הוצאת יד ושם, 160 עמ'.

התוכן

הכנס החצי שנתי

- 1 דברי פתיחה - ג. ברגסון
4 ילדות ולאומיות: דרכה של הספרות לילדים בניין זהות לאומית - ד"ר סלינה משיח
9 זהות עצמית, תרבות וכוח בפר הדב - ד"ר אביבה קרינסקי
14 מתוך ספריו הראשונים של יאנוש קורצ'אק - ד"ר שבח אדן
19 משלים מאוירים - איילה גורדון
27 ספר המשלים הגדול - אפרים סידון ויוסי אבולעפיה
28 ילדים ומבוגרים קולטים עליה בתקופתנו ובתקופת קום המדינה - רות רגב הרבסט
31 ילדת הקשת בענן - נעמי שמואל
34 קליטת אתיופים - פרדה נצנת
36 יום החרגול וימים אחרים - ד"ר דורית אורגד

ביקורת

- 38 על ספרה של חיה גילאור, "פלא נשיקות" - לאה חובב

ספרים לגדולים על ספרים לקטנים

- 42 2 מחקרים במכללת אפרתה בירושלים - גרשון ברגסון
43 להיות פעמיים ילדה, ילד רע מבית טוב של אירית ויסמן-מינקוביץ - משה לימור

מתודה

- 45 אור ואלכסנדרה של יצחק נוי - נאוה קרינסקי
47 **במבט ראשון** - גרשון ברגסון
50 **ממדף הספרים**
58 **משוט בארץ, נתקבלו במערכת**
59 תוכן באנגלית
60 תוכן בעברית

המשתתפים בחוברת

יוסי אבולעפיה, ד"ר שבח אדן, ד"ר דורית אורגד, גרשון ברגסון, איילה גורדון, ד"ר לאה חובב, משה לימור, ד"ר סלינה משיח, פרדה נצנת, אפרים סידון, ד"ר אביבה קרינסקי, נאוה קרינסקי, רות רגב הרבסט, נעמי שמואל

SIFRUT YELADIM VANOAR

JOURNAL FOR CHILDREN'S AND YOUTH LITERATURE

September 2001, Vol XXIX No.1 (109)
ISSN 0334-276X
Editor G. Bergson

Deborah Haneviah Str.
Lev-Ram Bldg.
Jerusalem, Israel

CONTENTS

Semi-Annual Conference	G. Bergson	1
Books for Adults about Books for children		
Childhood and Nationalism	Dr. Salina Mashiah	4
Winnie the Pooh and the Philosophy of the "Other"	Dr. Aviva Krinsky	9
Henrik Goldschmidt - Janusz Korczak: the Educator, the Writer	Dr. Shevah Eidan	14
Fable Books		
What is the Ethics of Intelligence among Aesop, La Fontaine and Krylov (Illustrations for fables)	Ayala Gordon	19
The Great Book of Fables	Ephraim Sidon & Yossi Abulafia	27
Absorption of Ethiopians		
Adults & Children Assist in Absorption of Immigration	Ruth Regev	28
On her Book, <i>Rainbow</i>	Naomi Shmuel	31
Stories about Ethiopia	Nitzanit Farada	34
Grasshopper Day and Other Days	Dr. Dorit Orgad	36
Reviews		
On the book by Haya Gilor, <i>The Marvel of Kisses</i>	Dr. Lea Hovav	38
Books for Adults about Books for Children		
Two Studies by the Efrata Seminar, Jerusalem	G. Bergson	42
<i>To be a Girl Twice, A Bad Boy from a Good Home -</i> by Orit Weisman Minkovitch	M. Limor	43
Method		
Or and Alexandra, By Yitzhak Noy	N. Krinsky	45
On First Sight	G. Bergson	47
From the Books' Perspective		50
On the series, <i>Round and About</i> ; Received by the Editorial Board		58
Contents in English		59
Contents in Hebrew		60

